

Utjecaj procesa demografskog starenja na gospodarska kretanja

Bosanac, Saša

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:210120>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-22**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

Saša Bosanac

Utjecaj procesa demografskog starenja na gospodarska kretanja

Završni rad

Pula, srpanj 2015.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

Saša Bosanac

Utjecaj procesa demografskog starenja na gospodarska kretanja

Završni rad

JMBAG: 817 E, izvanredni student
Studijski smjer: Menadžment i poduzetništvo

Predmet: Gospodarstvo Hrvatske
Mentor: doc.dr.sc. Kristina Afrić Rakitovac

Pula, srpanj 2015.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. KRETANJE STANOVNIŠTVA	3
1.1. Definicija ukupnog broja stanovništva	3
1.2. Pokazatelji promjena u ukupnom broju stanovnika	5
1.3. Ukupno kretanje stanovništva	6
1.4. Struktura stanovništva.....	7
2. DEMOGRAFSKI RESURSI I NJIHOVO KORIŠTENJE	11
2.1. Značaj stanovništva za gospodarski razvoj	11
2.2. Odnosi strukture i ekonomskog razvoja.....	12
2.3. Ekonomska struktura i gospodarski razvoj	16
2.4. Populacijska politika u funkciji zaustavljanja depopulacijskih procesa	18
3. SUVREMENI DEMOGRAFSKI TRENDOVI U SVIJETU	22
3.1. Pokazatelji svjetskog stanovništva	22
3.2. Troškovi i koristi rasta stanovništva	25
4. DEMOGRAFSKI PROCESI U REPUBLICI HRVATSKOJ	27
4.1. Natalitet i njegove determinante	28
4.2. Mortalitet i njegove determinante	33
4.3. Migracije	38
5. UTJECAJ STARENJA STANOVNIŠTVA NA GOSPODARSKI RAZVOJ	40
ZAKLJUČAK	45
POPIS LITERATURE	47
POPIS TABLICA I GRAFIKONA	48
SAŽETAK / SUMMARY	49

UVOD

Stanovništvo je aktualna tema o kojoj se svakodnevno raspravlja među stručnjacima. Značenje stanovništva je mnogostrano, te od velike važnosti. Odnos između rasta stanovništva i ekonomskog razvoja je kompleksan, dokazi su dvojbeni, pogotovo kod pitanja što je uzrok, a što posljedica. Da li ekonomski razvoj uvjetuje rast stanovništva ili je rast stanovništva neophodan uvjet da bi se došlo do ekonomskog razvoja? Da li je rast stanovništva zapreka ili stimulans ekonomskom razvoju? Koje su posljedice, a koje su koristi rasta stanovništva? Sva ova pitanja samo su dio pitanja koja se nameću povezivanjem stanovništva i ekonomskog razvoja. Ljudski potencijali neke zemlje, odnosno radni kontingent su najvažniji resurs koji neka zemlja može imati. U prošlosti su to bili fizički opipljivi resursi kao zemlja, alati, prirodna bogatstva i slično. Danas upravo neopipljiva imovina ima sve veću važnost u razvoju. Znanja, vještine i kompetencije koje stanovništvo neke zemlje ima, najvrijedniji su dio ekonomije. Tržišna konkurencija postaje sve veća i oštrija. Inovacije, domišljatost, brzina reagiranja i informacije, te sposobnost odlučivanja su samo dio važnih potencijala koje radni kontingent ima. Kako bi sve ovo moglo biti postignuto, valja stvarati nove naraštaje koji su spremni preuzeti ulogu nositelja razvoja. Hrvatska prema brojnim istraživanjima i pokazateljima ima vrlo nepovoljan populacijski trend. Posljedica je to brojnih društvenih, ekonomskih i političkih problema koji su se dogodili u prošlosti. Ratovi, bolesti, ekonomske krize, iseljavanje i nastanak države samo su dio problema koji su se odrazili i na prirodni prirast Republike Hrvatske.

Svaka zemlja, pa tako i Hrvatska, teži ostvariti kontinuirani gospodarski rast i razvoj, te viši životni standard svojih građana. Stanovništvo je nositelj gospodarskog razvoja. Ono predstavlja demografski okvir za formiranje proizvodne snage koja pokreće i usmjerava sve djelatnosti. Sve promjene i poremećaji u demografskom razvoju, odnosno u kretanju broja stanovnika, prirodnom kretanju, razmještanju stanovništva, migracijama i demografskim strukturama, odraziti će se na dinamiku i smjer društveno-gospodarskog razvitka. Istodobno, promjene intenziteta i strukturnih značajki gospodarskog razvoja uvelike će odrediti daljnje tendencije u razvoju stanovništva, napose u razvoju demografske strukture. Stoga je cilj rada istražiti utjecaj procesa demografskog starenja stanovništva, dok je svrha prikazati utjecaj demografskog procesa starenja na gospodarska kretanja u Republici Hrvatskoj.

Kako bi se što detaljnije obradila tematika završnog rada, korištene su sljedeće znanstvene metode istraživanja: metoda indukcije, dedukcije, sinteze, analize, deskripcije, komparacije, povijesna metoda, globalizacije, konkretizacije, apstrakcije i metoda specifikacije.

Ovaj rad je podijeljen u pet cjelina. Prva cjelina govori o definiciji ukupnog broja stanovništva, pokazateljima promjena u ukupnom broju stanovnika, ukupnom kretanju stanovništva, te o strukturi stanovništva. Sljedeća cjelina govori o značaju stanovništva za gospodarski razvoj, odnosu strukture i ekonomskog razvoja, ekonomskoj strukturi i gospodarskom razvoju, te populacijskoj politici u funkciji zaustavljanja depopulacijskih procesa. Sljedeća cjelina govori o pokazateljima svjetskog stanovništva, te o troškovima i koristima rasta stanovništva. Pretposljednja cjelina govori o natalitetu, mortalitetu i njihovim determinantama, te o migracijama i njihovom kretanju u Hrvatskoj. Konačno, posljednja cjelina u kojoj ima više riječi o samom procesu starenja stanovništva, uzrocima, posljedicama, starenju stanovništva u Republici Hrvatskoj i Europskoj Uniji.

1. KRETANJE STANOVNIŠTVA

Stanovništvo je skup osoba koje žive na nekom dijelu zemljine površine, skup u kojem svaka jedinka sudjeluje sa svojim obilježjima. Stanovništvo označava ukupan broj osoba, ali i samo dio tog skupa. Stanovništvo nije samo jednostavan zbroj pojedinaca, ono je to tek pri određivanju brojnosti, a u svemu ostalom stanovništvo je posebna, nova kvaliteta nastala udruživanjem osobina pojedinaca koje ga čine. Značenje stanovništva se neprestano mijenja vremenski i prostorno.¹ Činitelji koji djeluju na veličinu i na stopu njegova kretanja, odnosno porasta ili smanjenja, u jednoj zemlji veoma su brojni i teško ih je klasificirati. Kretanje stanovništva ili, preciznije rečeno, ukupno kretanje stanovništva prikazuje promjene u ukupnom broju stanovnika na određenom području i u određenom vremenu, kao na primjer, o promjenama koje su u ukupnom broju stanovnika nastale između dva popisa i to pod utjecajem različitih činitelja, natalitet, mortalitet, rat i slično.²

1.1. Definicija ukupnog broja stanovništva

Ukupan broj stanovnika prava je i osnovna veličina koje će se dobiti iz popisa stanovništva, a u svakom je popisu stanovništva nužno definirati ukupan broj stanovnika, odnosno unaprijed odrediti koje se stanovništvo smatra stanovništvom određenog naselja ili regije. Povijest popisa stanovništva pokazuje da su u popisima prevladavale, a i danas prevladavaju, uglavnom dvije osnovne definicije ukupnog stanovništva; prva se temelji na koncepciji takozvanog stalnog stanovništva, a druga na koncepciji takozvanog prisutnog stanovništva.³ Obje definicije su posebno značajne prilikom popisa stanovništva na manjim područjima, odnosno naseljima, općinama i slično, unutar jedne države. Stoga je osnovni preduvjet vremenske i teritorijalne usporedivosti podataka o ukupnom broju stanovnika primjena jedinstvene definicije stanovništva.

Stalnim stanovništvom jednog područja smatraju se sve one osobe koje su na tom području imale mjesto stalnog boravka, bez obzira na to jesu li u tom trenutku popisa prisutni ili ne. To

¹ Nejašmić, I., 2005., *Demografija stanovništva u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb, str. 13.

² Wertheimer-Baletić, A., 1999., *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb, str. 195.

³ Ibidem.

drugim riječima znači da svaka osoba mora biti popisana u mjestu stalnog boravka, čak i u slučaju da se iz bilo kojeg razloga, kao što je putovanje, školovanje, posao i slično, u vrijeme popisa nalazi u drugom mjestu.⁴ Prisutnim stanovništvom na jednom području smatraju se, kako i samo ime kaže, sve one osobe koje su u kritičnom trenutku popisa bile prisutne na tom području, bez obzira na to imaju li stalan boravak ili ne.⁵ Prema koncepciji stalnog stanovništva, takozvano ukupno stalno stanovništvo jednog područja ili Ps u trenutku popisa dobiti će se iz sljedeće tri skupine:

- a) Prva skupina ili stalno prisutno stanovništvo Psp – to su osobe koje su u trenutku popisa prisutne na tom području u kojem imaju i stalni boravak.
- b) Druga skupina ili privremeno odsutno stanovništvo Ppo – to su osobe koje na tom području imaju stalni boravak, ali slučajno su odsutne zbog bolesti, školovanja, putovanja i slično.
- c) Treća skupina ili privremeno prisutno stanovništvo Ppp – to su osobe koje su se slučajno zatekle na tom području, jer stalni boravak imaju izvan tog područja.

Postupak popisivanja prema koncepciji stalnog stanovništva izvršen je tako da su osobe koje u tom trenutku popisa nisu boravile u mjestu stanovanja, već u nekom drugom mjestu države, bile dvostruko popisivane, u mjestu stalnog boravka kao privremeno odsutne, i u mjestu gdje su bile u trenutku popisa kao privremeno prisutne. Na taj način ukupno stalno stanovništvo dobiva se prema sljedećoj formuli:

$$Ps = Psp + Ppo - Ppp.$$

Pri tome treba naglasiti da se ukupan broj stanovnika utvrđen prema jednoj ili drugoj definiciji slabo razlikuje kada se radi o velikim područjima, na primjer o područjima cijele države, ali samo se zato značajno razlikuje po manjim područjima, kao što su naselja, općine i slično, jer se tekuće unutrašnje migracije stanovništva odvijaju upravo između pojedinih područja unutar državnih granica. Ukupnim kretanjem stanovništva općenito se smatraju promjene koje nastaju u veličini stanovništva jednog područja pod utjecajem različitih činitelja, odnosno nataliteta, mortaliteta, imigracije, emigracije i raznih takozvanih eksternih faktora, kao što su ratovi, epidemije i drugo. Sa svojim temeljnim značenjima kao što su broj,

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

brzina brojčanog porasta ili smanjenja, sastav prema različitim obilježjima, prostora pokretljivosti i razmještaj stanovništva ima veliku važnost u svim područjima društvenog života.⁶

1.2. Pokazatelji promjena u ukupnom broju stanovnika

Kojim pokazateljima se mjere promjene nastale u ukupnom broju stanovnika određenog područja? Razlikuje se uglavnom dvije skupine pokazatelja, a dijele se na one koji mjere promjene u apsolutnom iznosu i one koji mjere promjene u broju stanovnika u relativnom iznosu. Najjednostavniji pokazatelj iz prve skupine je takozvana međupopisna promjena u broju stanovnika i to tako da se od novog popisa stanovnika oduzme zadnji popis stanovništva i tada će se dobiti razlika, odnosno moći će se vidjeti je li došlo do smanjenja ili povećanja broja stanovnika. Da bi se dobio usporedivi porast ili pad populacije između dva područja, važno je uzeti u obzir veličinu populacije iz koje je taj porast ili pad proizašao. Ukupni rast stanovnika ili D predstavlja promjene nastale u broju stanovnika između dva popisa P_i ili broja stanovnika prvog popisa i P_{i-1} ili broja stanovnika prijašnjeg popisa su elementi formule:

$$D = P_i - P_{i-1}$$

Međutim, ovaj pokazatelj nije pogodan za usporedbu ukupnog iznosa promjene stanovnika, kada su međupopisni intervali nejednaki, kao što je slučaj u Republici Hrvatskoj. Zato, da bi se moglo usporediti intervale promjene u broju stanovnika za nekoliko međupopisnih razdoblja u apsolutnom iznosu, izračunava se prosječna godišnja promjena broja stanovnika. Prosječni godišnji apsolutni porast ili R predstavlja povećanje ili smanjenje broja stanovnika na određenom području. Ako s $t-1$ označimo broj godina između dva popisa, tada se dobiva sljedeća formula:

$$R = \frac{D}{t-1}$$

Međutim, postoji nedostatak ovog pokazatelja. Ne pokazuje ukupan broj stanovnika iz kojeg je proizašao takav godišnji porast, jer je razumljivo da veća populacija ima i veći iznos godišnjeg porasta nego manja populacija, iako manja populacija može rasti brže nego veća. Neprikladan je kod usporedbe prosječnog godišnjeg porasta stanovništva, na primjer dviju

⁶ Nejašmić, I., *op. cit.*, str. 15.

županija koje se znatno razlikuju po broju stanovnika. Da bi bilo moguće usporediti porast ili smanjenje između dva područja, važno je uzeti u obzir veličinu populacije iz koje je taj porast, to jest pad proizašao. Zato se koristi relativni pokazatelj promjene nastale u broju stanovnika, takozvana stopa ukupne promjene broja stanovnika između dvaju popisa. Prosječni godišnji relativni porast stanovnika ili r , predstavlja prosječnu godišnju promjenu pada ili rasta broja stanovnika između dva popisa. Izračunava se pomoću promjene u apsolutnom iznosu R i promjene broja stanovnika između dva popisa P .

1.3. Ukupno kretanje stanovništva

Ukupno kretanje stanovnika sastoji se i zavisi od prirodnog i mehaničkog, odnosno migracijskog i fizičkog kretanja stanovništva. Prirodno i mehaničko kretanje dva su osnovna oblika ukupnog kretanja stanovnika i čine osnovne determinante razvitka stanovništva jedne zemlje.⁷ Na promjene u broju i strukturama stanovništva mogu pored komponenti prirodnog i mehaničkog kretanja utjecati i takozvani vanjski ili eksterni činitelji kao što su ratovi, prirodne katastrofe, epidemije i drugi činitelji koji se mogu iznenada pojaviti. Stoga prilikom razmatranja povijesnih karakteristika jednog stanovništva ili prilikom razmatranja uzroka treće demografske situacije u jednoj zemlji, treba imati na umu i posljedice djelovanja takvih faktora, koji se više ili manje odražavaju na komponentama prirodnog ili mehaničkog kretanja stanovnika.

Dakle, podjela na prirodno i mehaničko kretanje stanovništva nužna je zbog potrebe razlikovanja u biti dva različita procesa, koji određuju promjene u broju stanovnika, u njegovim strukturama, različita kako s obzirom na njihove odrednice, tako i obzirom na posljedice po cjelokupni demografski razvitak neke populacije. Stalna međusobna povezanost komponenti prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva djeluje ne samo na promjene u ukupnom broju stanovnika, već i na razne strukture stanovništva, posebno na demografske strukture stanovništva koje onda, nakon određenog vremena, povratno djeluju na promjene komponenti prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva. Tako određene determinante ukupnog kretanje stanovništva, preko prirodnog i mehaničkog kretanja i njihovih unutrašnjih razvojnih komponenti kao što su natalitet, mortalitet, imigracije i emigracije, ne negiraju ranije istaknutu povezanost između demografskih kretanja, s jedne strane, te ekonomskih,

⁷ Ibidem, str. 135.

socijalnih, kulturnih i socio-psiholoških činitelja s druge strane.⁸ Ukupno kretanje stanovništva na jednom području može rezultirati porastom stanovništva, stagnacijom broja stanovnika ili smanjenjem broja stanovnika, odnosno depopulacijom. Sva tri moguća rezultata ukupnog kretanja stanovnika mogu biti uvjetovane pretežnim utjecajem ili prirodnog ili mehaničkog kretanja.⁹

1.4. Struktura stanovništva

Stanovništvo nije homogeni osnovni skup. Sastav stanovništva sugerira različita obilježja jedinica koje čine ukupno stanovništvo, odnosno da se pojedinci koji čine ukupno stanovništvo jedne zemlje ili užeg područja međusobno razlikuju po raznim obilježjima kao što su spol, dob, bračno stanje, djelatnost i zanimanje, školska sprema i mnogobrojne druge odlike.

Stanovništvo je specifičan skup pojedinaca u kojem svaki od njih sudjeluje s nizom svojih osobnih karakteristika. Struktura stanovništva po spolu i dobi je biološka struktura, što znači da se nalazi izvan utjecaja društveno-ekonomskih činilaca i promjena. Ona je u biti biološka struktura, jer je imajući na umu zatvoreni tip populacije, izravno uvjetovana prirodnim kretanjem stanovništva. Dobno-spolna struktura je izvanredno važna za sadašnji i budući demografski i ekonomski razvitak zemlje. Struktura stanovništva po spolu ukazuje na odnos muško-ženskog stanovništva u ukupnom stanovništvu. Demografski podaci pokazuju da struktura stanovništva po spolu varira od zemlje do zemlje i da ovisno o specifičnim ekonomskim situacijama pokazuje sasvim određene, karakteristične promjene. Razlike u strukturi stanovništva po spolu posebno su izražene između grupa razvijenih i nedovoljno razvijenih zemalja, a povezane su i uz opće razvijene promjene koje se tijekom procesa ekonomskog i društvenog razvitka događaju u pojedinim zemljama. Struktura stanovništva po spolu rezultat je dugoročnog djelovanja nataliteta, mortaliteta, migracija i ostalih eksternih činitelja (ratovi, prirodne nepogode i slično).

Kada bi struktura stanovništva bila određena samo prirodnim kretanjem, tada bi promjene u strukturi po spolu jedne generacije bile ovisne o kvalitativnom odnosu muškog i ženskog

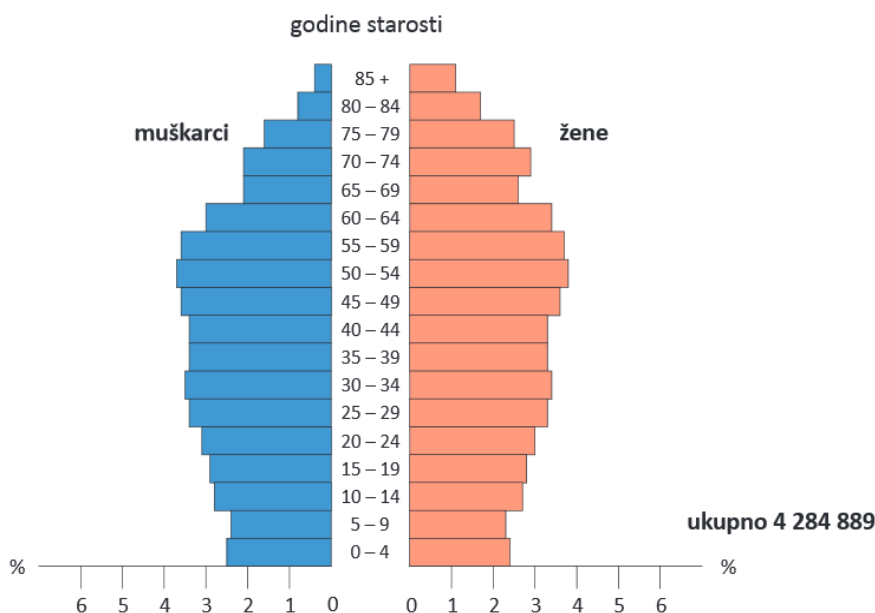
⁸ Ibidem, str. 70.

⁹ Wertheimer-Baletić, *op. cit.*, str. 135.

stanovništva prilikom rođenja i o strukturi umrlih po spolu. Struktura po spolu formirala bi se pod utjecajem da se rađa više muške djece, ali je zato i stopa mortaliteta muškog stanovništva veća od ženskog, što bi se kroz godine niveliralo kroz starosnu dob stanovništva. U nedovoljno razvijenim zemljama gdje su stopa mortaliteta i nataliteta visoke, primjećuje se višak muškaraca zbog nedovoljne zdravstvene zaštite i veće pažnje prema muškoj novorođenoj djeci.

Struktura po spolu ima i svoj utjecaj na ekonomski i socijalni život neke zemlje. Struktura koju obilježava žensko stanovništvo ima niži opći stupanj ekonomske aktivnosti, a posebno u nepoljoprivrednim djelatnostima. Razlog leži u tome što je stupanje ekonomske aktivnosti žena svuda osjetno ispod stupnja aktivnosti muškog stanovništva, a zbog biološke i tradicionalne funkcije žena. Utjecaj strukture stanovništva po spolu na ekonomska kretanja očituje se što struktura radne snage po spolu sačinjava jedan od preduvjeta za lokaciju određenih industrijskih grana, poduzeća i pogona. Međutim, u modernim uvjetima to je rijetko kriterij razvoja industrije, a danas to više, utječe na proizvodne strukture i infrastrukturu. Uz navedeno, valja spomenuti i socijalnu organizaciju života na području, jer ovisno o spolu ovise i potrebe, stavovi, ambicije, ekonomski i društveni status i slično.

Grafikon 1. Dobna i spolna piramida stanovništva Republike Hrvatske prema popisu stanovništva 2011.

Izvor: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1468.pdf, 05.02.2015.

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine, u Republici Hrvatskoj ima 4.284.889 stanovnika, što je za 3,4 % ili 152.571 stanovnika manje u odnosu na popis iz 2001. godine. Vidljivo je da muškaraca od rođenja pa do 49 godina ima više u odnosu na žene, dok se od pedesete godine pa prema sve većoj starosti povećava broj žena. Razlog tome je što se prilikom rođenja uvijek više rodi muške djece, međutim u kasnijoj dobi ima više žena u odnosu na muškarce, pa se taj broj međusobno nivelira. Sljedeća tablica prikazuje broj stanovnika u Republici Hrvatskoj prema županijama.

Tablica 1. Broj stanovnika po županijama prema popisu stanovništva iz 2011. godine

OPIS	UKUPNO
Republika Hrvatska	4.284.889
Zagrebačka županija	317.606
Krapinsko-zagorska županija	132.892
Sisačko-moslavačka županija	172.439
Karlovačka županija	128.899
Varaždinska županija	175.951
Koprivničko-križevačka županija	115.584
Bjelovarsko-bilogorska županija	119.764
Primorsko-goranska županija	296.195
Ličko-senjska županija	50.927
Virovitičko-podravska županija	84.836
Požeško-slavonska županija	78.034
Brodsko-posavska županija	158.575
Zadarska županija	170.017
Osječko-baranjska županija	305.032
Šibensko-kninska županija	109.375
Vukovarsko-srijemska županija	179.521
Splitsko-dalmatinska županija	454.798
Istarska županija	208.055
Dubrovačko-neretvanska županija	122.568
Međimurska županija	113.804
Grad Zagreb	790.017

Izvor: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1468.pdf, 05.02.2015.

Iz tablice je vidljivo da najviše stanovnika ima sam grad Zagreb, otprilike 790 tisuća, a priključno sa Zagrebačkom županijom koja ima 317 tisuća stanovnika, broji preko jedan milijun stanovnika. Grad Zagreb i Zagrebačka županije čine 26,26% ukupnog stanovništva Republike Hrvatske. Sljedeća po brojnosti je Splitsko dalmatinska županija sa 454 tisuće stanovnika, što čini 10,6% ukupnog stanovništva. Potom slijede Osječko-baranjska županija sa 305 tisuća stanovnika, te Primorsko-goranska županija sa 296 tisuća stanovnika. Najmanje

stanovnika boravi u Ličko-senjskoj županiji, odnosno gotovo 51 tisuća stanovnika, što čini 1,2% ukupnog stanovništva. Razlog takvog nesrazmjera naseljenosti Republike Hrvatske jesu loši gospodarski uvjeti za razvoj industrije koja bi potaknula naseljavanje područja. S obzirom da sa vrlo malom naseljenošću imaju problema Požeško-slavonska i Virovitičko-podravaska županija, može se zaključiti da se radi o iseljavanju mladih ljudi koji ne sudjeluju u poljoprivrednim djelatnostima, s obzirom da su to poljoprivredna područja, već odlaze u gradove zbog boljih životnih uvjeta i standarda života.

Stanovništvo neke zemlje predstavlja vrlo gibljivu i otopljivu cjelinu na koju utječe cijeli niz faktora. Gospodarske, političke, socijalne i društvene prilike temelji su za naseljavanje nekog prostora. Mnoge vrlo bogate županije Republike Hrvatske nisu dovoljno naseljene zbog loših životnih uvjeta. Kod mladih ljudi ne postoji interes za poljoprivrednim djelatnostima, pa je velika koncentracija mladog stanovništva u velikim gradskim središtima, kao što su grad Zagreb, Split, Osijek, Rijeka, Pula, Vukovar, Varaždin, Sisak, Zadar, Slavonski Brod i Dubrovnik. To su gradovi sa razvijenom industrijom ili turističkim djelatnostima, prema kojima gravitira stanovništvo zbog boljih životnih uvjeta. Struktura stanovništva pak ovisi o natalitetu, mortalitetu, te migracijama stanovništva unutar određenog područja.

2. DEMOGRAFSKI RESURSI I NJIHOVO KORIŠTENJE

Demografski resursi predstavljaju ljudske resurse. Vrlo je važno razmatrati sastav stanovništva s obzirom na različite kriterije, njihovu ulogu u gospodarskom razvoju, te je osobito važno posvetiti se problemima ljudskih resursa, te mjerama populacijske politike.

2.1. Značaj stanovništva za gospodarski razvoj

Stanovništvo za svaku zemlju predstavlja značajan gospodarski resurs. To se ne odnosi na broj stanovnika, već ponajprije na njihove stručne sposobnosti, znanja i vještine koje se izražavaju kao intelektualni kapital. Značenje tog kapitala sve više dolazi do izražaja u suvremenim uvjetima privređivanja. Ubrzani razvoj znanosti, tehnologija novih materijala, te genetski inženjering promijenili su potrebnu obrazovnu strukturu, te relativno značenje proizvodnih faktora. Sredstva za rad su tehnički savršenija i njihovo korištenje zahtijeva nova znanja.

U postindustrijskom društvu upravo ljudski faktor postaje dominantan faktor gospodarskog rasta. Takva kretanja su prisutna i u Hrvatskoj gdje osobito dolazi do izražaja potreba da se ljudski kapital istakne kao ključni razvojni čimbenik. Ponajprije zbog zastarjelih industrijskih kapaciteta, materijalnih razaranja i tranzicijskih procesa. Ljudski čimbenik je taj o kome ovisi da li će resursi zemlje biti prepoznati i da li će njihovo korištenje biti u funkciji razvoja. To je resurs koji svaka zemlja može sama razviti, odnosno ne ovisi o klimi ili zemljopisnom položaju.

Viši stupanj formalnog obrazovanja, organizacijske i komunikacijske sposobnosti, poznavanje suvremene informatičko-komunikacijske tehnologije, te analitičke sposobnosti povećavaju zapošljivost i konkurentnost, odnosno kvalitetu ljudskih potencijala. Svaka zemlja ulaganjem u obrazovanje i znanost može stvoriti kvalitetne intelektualne potencijale, ali to zahtjeva određeno vrijeme. To se ne postiže u kratkom roku, već sustavnim ulaganjem u podizanje razine obrazovanosti i stručnosti. Razlike u znanju i njegovoj tehnološkoj primjeni postaju glavni čimbenici koji dijele razvijene zemlje od nerazvijenih, bogate od siromašnih.

Hrvatska se treba znanjem izvući iz kruga slabije razvijenih zemalja i spriječiti da se produbi njezina sadašnja tehnološka zaostalost. Glavna poluga u tom preusmjeravanju jest znanje. Prvi korak prema tome je i razvoj obrazovanja i znanosti prema svjetskim kriterijima kvalitete. Temeljni problem je nedovoljna koordinacija između školstva i gospodarstva. Obrazovni sustav još uvijek proizvodi kadrove koji se teško zapošljavaju nakon završetka obrazovanja. Međutim situacija se popravlja. Osjećajući nedostatak kadrova mnogi gospodarstvenici stipendiraju učenike i studente i kasnije osiguravaju zaposlenje. Obrazovna struktura nije zadovoljavajuća i kao takva ne osigurava da intelektualni kapital u značajnijoj mjeri bude oslonac razvoja. Premalo je visokoobrazovanog kadra, a upravo su oni nositelji stvaranja. Zemlje s kvalitetnijom i konkurentnijom strukturom kadrova se brže i jače razvijaju i privlačnije su ulagačima, a to opet povećava konkurentnost.

2.2. Odnosi strukture i ekonomskog razvoja

Struktura stanovništva je funkcija njegova prirodnog i mehaničkog kretanja. No, ona je istovremeno i njegov činitelj. Prema tome, sastav treba promatrati u uzročno-posljedičnoj vezi i sprezi sa dinamikom stanovništva. Glavni pokazatelji međuzavisnosti gospodarske razvijenosti i stanovništva su životni standard, gustoća razvijenosti i gospodarski sastav stanovništva.¹⁰ Razvoj stanovništva je važna determinanta gospodarskog razvoja ne samo preko promjena što nastaju u ukupnom broju stanovnika, već i preko promjena koje nastaju u pojedinim strukturama stanovništva. Cjelokupan će razvoj stanovništva ili pojedine njegove komponente moći, ovisno o postojećim gospodarskim, društvenim, demografskim i drugim uvjetima određene sredine, predstavljati impuls ili barijeru gospodarskom razvoju. Općenito su za analizu stanovništva s različitih stajališta značajne ove strukture:¹¹

- a) biološka (dob i spol),
- b) ekonomska (gospodarske djelatnosti),
- c) socio-profesionalna (zvanje i zanimanje),
- d) obrazovna (školska sprema),
- e) nacionalna (narodnost),
- f) religijska (vjeroispovijest) i

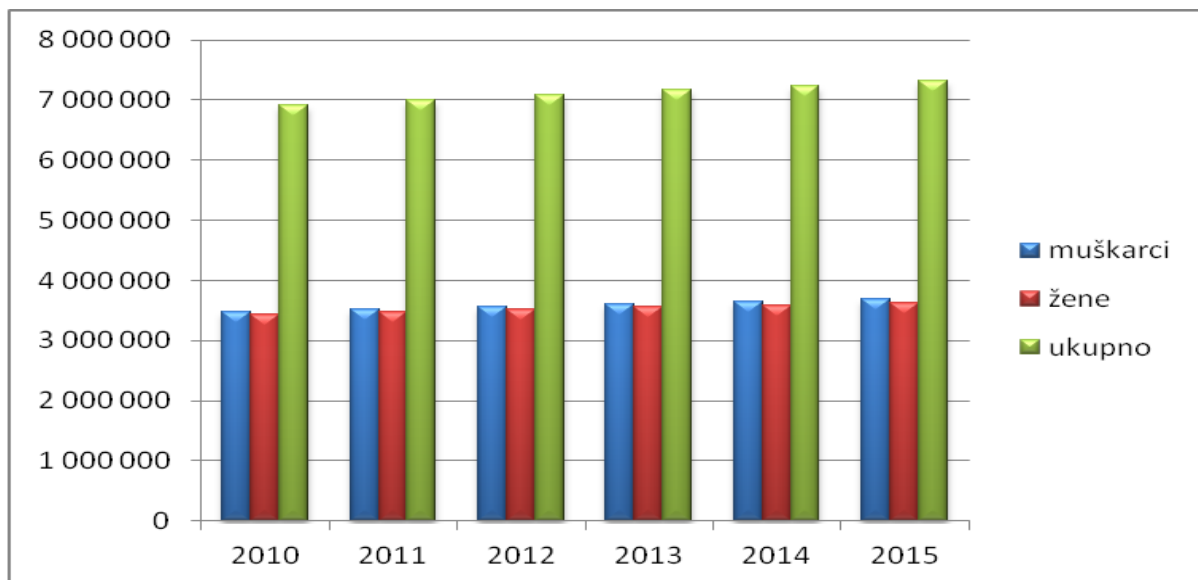
¹⁰ Filipović, M., 1978., *Demografija*, Školska knjiga, Zagreb, str. 201.

¹¹ Ibidem, str. 106.

g) kulturno-etnička (posebnost baštine) i drugo.

Slijedeći grafikon prikazuje spolnu strukturu stanovništva u razdoblju od 2010. godine do 2015. godine.

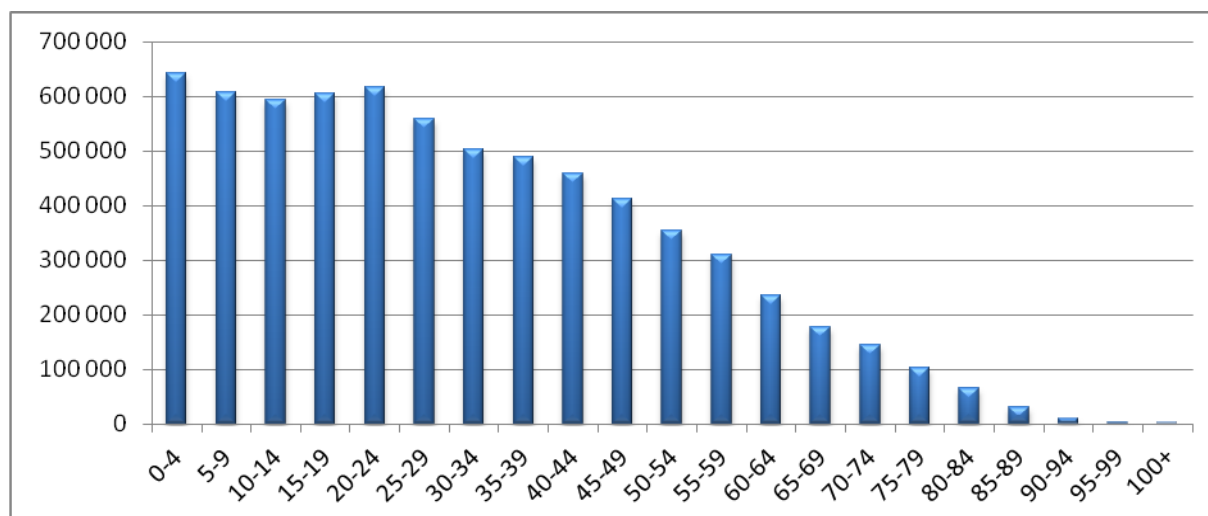
Grafikon 2. Spolna struktura svjetskog stanovništva od 2010. do 2015. godine

Izvor: <http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm>, 20.06.2015.

Iz grafikona je vidljivo da svjetsko stanovništvo raste svake godine, a prema posljednjim podacima trenutna populacija iznosi 7,3 milijardi ljudi. Grafikon prikazuje i spolnu strukturu iz koje je vidljivo da je u prosjeku više muškaraca nego žena. Slijedeći grafikon prikazuje dobnu strukturu stanovništva.

Grafikon 3. Prikaz dobne strukture stanovništva 2015. godine

Izvor: <http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm>, 20.06.2015.

Prema grafikonu vidljivo je da je najviše stanovništva u dobi od rođenja do 24 godine života. Posljedica je to rasta stanovništva u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju u kojima je stopa nataliteta izrazito visoka. Upravo je to skupina koja je najviše fertilna i sukladno tome najviše pridonosi rastu svjetske populacije. Slijedeća tablica prikazuje broj stanovnika u obrazovnom sustavu.

Tablica 2. Broj stanovništva u obrazovnom sustavu prema ISCED-u (razine 1-6) od 2007. do 2012. godine, u tisućama

ZEMLJA/GODINA	2007	2008	2009	2010	2011	2012
EU 28	93.975,5	93.834,9	93.667,6	93.797,4	93.701,7	93.237,2
Njemačka	14.250,6	14.065,4	13.984,4	13.931,2	13.939,2	13.916,1
Grčka	1.964,4	2.008,7	:	2.023,1	2.011,6	2.013,2
Španjolska	7.555,7	7.615,3	7.677,1	7.879,2	8.068,3	8.172,1
Francuska	12.296,0	12.264,6	12.251,0	12.324,3	12.366,2	12.418,6
Hrvatska	728,1	722,0	709,7	714,8	703,6	702,0
Italija	9.500,2	9.510,4	9.513,5	9.540,5	9.519,9	9.407,6
Mađarska	1.916,1	1.873,0	1.824,5	1.804,7	1.782,7	1.761,7
Austrija	1.457,3	1.467,8	1.468,8	1.488,0	1.481,8	1.484,2
Poljska	8.416,3	8.168,4	8.007,6	7.765,9	7.570,1	7.409,7
Slovenija	394,8	387,9	381,2	377,3	367,3	362,3
UK	12.606,9	12.670,5	12.779,5	13.011,9	12.992,5	13.093,6
Švicarska	1.349,8	1.355,1	1.361,3	1.375,2	1.380,0	1.391,2
SAD	67.428,5	68.040,5	68.685,4	69.552,6	:	70.061,6
Japan	18.884,7	18.657,6	18.517,4	18.415,4	18.374,2	18.266,1

Izvor: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, 20.06.2015.

Tablica prikazuje broj stanovnika u obrazovnom sustavu prema ISCED sustavu. Metodologija nacionalne standardne klasifikacije obrazovanja potrebna je radi stvaranja dobre statističke osnove u svrhu praćenja temeljnih karakteristika stanovništva. UNESCO je 1997. godine prihvatio revidiranu međunarodnu klasifikaciju obrazovanja ili International Standard Classification of Education – ISCED '97, kao međunarodni standard za prikupljanje i prezentiranje podataka o obrazovanju. Klasifikacija predviđa sedam razina obrazovanja, nulta razina obuhvaća predškolsko obrazovanje, prva razina niže razrede osnovne škole, druga razina više razrede osnovne škole, treća razina srednje obrazovanje, četvrta razina obrazovanje nakon srednjeg obrazovanja koje nije ni više ni visoko, peta razina više i visoko obrazovanje, magisterij, te šesta razina koja obuhvaća doktorat. Prema tablici je vidljivo da je Hrvatska među zemljama koja ima vrlo maleni broj ukupnog stanovništva u obrazovnom sustavu. Ukoliko se uspoređi broj osoba u obrazovnom sustavu sa ukupnim brojem stanovnika izdvojenih zemlja, tada je to otprilike jedna petina stanovništva i više što se razvijenih zemalja tiče, dok je u Hrvatskoj to tek jedna šestina stanovništva i manje. Vidljiva je i činjenica da je sa rastom svjetske ekonomske krize smanjen i broj stanovnika u obrazovnom sustavu u pojedinim zemljama, dok s druge strane to pak nije utjecalo na zemlje poput Španjolske, Francuske, Ujedinjenog Kraljevstva i Švicarske.

Iako je gospodarske determinante razvoja stanovništva teško izdvojiti i njihovo djelovanje razgraničiti od djelovanja mnogih drugih čimbenika koji utječu na demografski razvoj, one zapravo uvjetuju, usmjeravaju i oblikuju djelovanje drugih čimbenika razvoja stanovništva. Gospodarske odrednice razvoja stanovništva dane su dostignutom razinom nacionalnog dohotka per capita i životnog standarda. Pri tome je razina životnog standarda određena obujmom i značajkama osobne i zajedničke potrošnje.

Ako bi se željela izvršiti klasifikacija ekonomskih determinanti razvoja stanovništva polazeći od gornje postavke, može se reći da je cjelokupan razvoj stanovništva u svakoj zemlji određen sa dvije grupe kompleksnih, ali u svom djelovanju na stanovništvo usko povezanih čimbenika, od kojih prvu grupu čine karakteristike proizvodne strukture i razina dostignutog nacionalnog dohotka per capita, a drugu grupu čine obujam i karakteristike zadovoljenja potreba u domeni osobne i zajedničke potrošnje. Obilježja proizvodne strukture i tempo gospodarskog razvoja jedne zemlje zajednički djeluju na njezin razvoj stanovništva – na prirodno i mehaničko kretanje i formiranje struktura stanovništva. Treba naglasiti da među

strukturama stanovništva gospodarski i društveni čimbenici izravno određuju ekonomsko-socijalnu strukturu stanovništva.

Problem povezanosti demografskog i društveno-gospodarskog razvitka svijeta nije baš jednostavan. Treba voditi računa o povijesnoj baštini, regionalnim geografskim specifičnostima, prožimanju kulturno-civilizacijskih krugova, ali i o geostrategiji svjetskih sila koje su odnedavno shvatile da je pitanje dinamike, ali i razmještaja svjetskog stanovništva, uz prirodne resurse, ključan čimbenik za ostvarivanje političke i ekonomske prevlasti u svijetu. Iako se smatra da je smanjivanje stope rasta stanovništva važan preduvjet gospodarskog rasta i razvoja, treba imati na umu da empirijska istraživanja korelacije između stope porasta stanovništva i dohotka per capita indiciraju dva relevantna zaključka. Prvo da između tih veličina za ranija razdoblja (50-te, 60-te i 70-te godine prošlog stoljeća) nije nađena statistički signifikantna korelacija. Ali za desetljeće 1980-tih godina, ta korelacija postaje signifikantno negativnog smjera. Drugo, za ukupno razdoblje nakon 1960-tih godina, smjer i jačina korelacijske povezanosti varirala je ovisno o razini dostignutog ekonomskog razvoja. Naime, u razvijenim je zemljama dohodak per capita usporedno s porastom stanovništva rastao, dok je u zemljama u razvoju on s porastom stanovništva padao. Ti razlozi su razumljivi ako se ima na umu da je u razvijenim zemljama proces demografske tranzicije završen, dakle da je stopa porasta stanovništva vrlo niska, dok je u zemljama u razvoju ta stopa visoka.

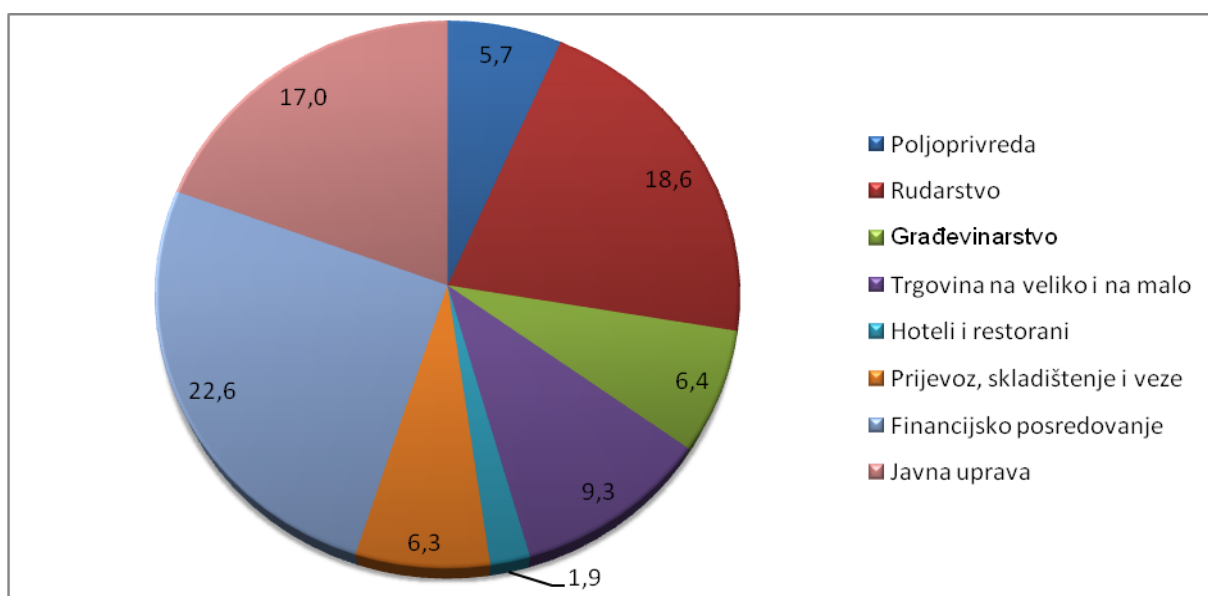
2.3. Ekonomska struktura i gospodarski razvoj

Ekonomska struktura stanovništva obuhvaća čitav niz gospodarskih djelatnosti koje se svrstavaju u tri ili četiri sektora djelatnosti, a to su primarni, sekundarni, tercijarni, kvartarni i kvinarni.¹² Udio aktivnog stanovništva u sektorima djelatnosti odražava se na razinu proizvodnje, međunarodne robne razmjene i potrošnje, a time odražava i gospodarski razvoj države. Prema istraživanjima moguće je vidjeti da se udio stanovništva u sektorima djelatnosti razlikuje ovisno o razvijenosti zemlje. Primarni sektor je zastupljen čak do 70% u zemljama u razvoju, u srednje razvijenim zemljama je to sekundarni sektor, dok je u visoko razvijenim zemljama to tercijarni sektor.

¹² Glamuzina, M., Glamuzina, N., 1996., Stanovništvo južne Hrvatske, *Geoadria*, vol. 1, str. 17-34, hrcak.srce.hr/file/15018, 26.02.2015.

U Republici Hrvatskoj uslužne djelatnosti čine oko dvije trećine BDP-a. Glavne su industrijske grane brodogradnja, graditeljstvo, petrokemija, prehrambena industrija. Najvažnija je gospodarska grana turizam, s oko 10 milijuna stranih gostiju godišnje te 15% udjela u BDP-u. Sa zemljama Europske unije, ponajprije s Italijom, Njemačkom, Slovenijom i Austrijom, Hrvatska ostvaruje gotovo dvije trećine svoje vanjske trgovine. Struktura bruto domaćeg proizvoda prikazana je slijedećim grafikonom.

Grafikon 4. Prikaz strukture bruto domaćeg proizvoda Republike Hrvatske, 2012. godina

Izvor: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2014/sljh2014.pdf, 21.06.2015.

Struktura bruto domaćeg proizvoda je izmijenjena s obzirom na vrijednosti koje su bile prilikom osamostaljenja Republike Hrvatske. Poljoprivreda je pala na vrijednost manju od 6%, međutim to ipak nije dovoljno obzirom da u razvijenim zemljama ta vrijednost iznosi svega 2%. Smanjen je i udio industrije, njezin udio iznosi oko 31%. U razvijenim zemljama taj udio iznosi 26%. Udio sektora usluga je u povećanju i sada iznosi 62%, što još uvijek nije na dovoljnoj razini u usporedbi sa razvijenim zemljama gdje taj postotak iznosi 72%. Prema navedenom može se zaključiti da su pred Hrvatskom brojne promjene i restrukturiranja kako bi se gospodarsko stanje u zemlji dovelo na razinu razvijenih zemalja. Fokusiranjem na prednosti i boljim upravljanjem resursa moguće je ostvariti bolje gospodarske rezultate.

Ekonomska struktura stanovništva može se razmatrati u užem i širem smislu. Pod ekonomskom strukturom stanovništva u užem smislu razumijeva se struktura stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti, djelatnosti i zanimanju. A pod ekonomskom strukturom u

širem smislu razumijeva se struktura prema svim ranije spomenutim obilježjima, te prema položaju u zanimanju, sektoru vlasništva i slično. Navedeni podaci dobiju se popisom stanovništva.

Polaznu osnovu za proučavanje ekonomske strukture ukupnog stanovništva čini ekonomska struktura aktivnog stanovništva. To logički proizlazi iz činjenice da se ekonomska struktura ukupnog stanovništva formira preko ekonomske strukture aktivnog stanovništva, jer su neaktivne osobe ovisne i uzdržavane od aktivnih članova njihove obitelji ili kućanstava. Stoga je razumljivo što proučavanje ekonomske strukture ukupnog stanovništva počinje analizom stanovništva prema obilježju aktivnosti, kako bi se dobio kontingent aktivnog stanovništva, a zatim preko upoznavanja ekonomske strukture stanovništva kako bi se došlo do ekonomskih obilježja ukupnog stanovništva. Proučavanje dinamike i strukture aktivnog stanovništva značajno je ne samo za demografska istraživanja, već jednako tako i za ekonomska istraživanja. Radna je snaga osnovni subjektivni čimbenik i pokretač procesa proizvodnje, osnovna dinamička komponenta privrednog razvoja, a u podjeli ukupnog stanovništva na aktivno i neaktivno, ogledaju se odnosi između kontingenta proizvođača i potrošača, između stvarnih mogućnosti proizvodnje i stvarnih zahtjeva potrošnje.

Struktura privrede nekog područja dolazi izravno do izražaja preko ekonomske strukture stanovništva, tako da je ona osnovna spona između promjene proizvodne strukture i promjene strukture stanovništva prema ekonomskim obilježjima. Promjene u ekonomskoj strukturi stanovništva sastavni su dio i bitno su određene procesom privrednog razvoja i promjene u strukturi privrede. Iako se prilikom razmatranja promjena u strukturi stanovništva prema ekonomskim obilježjima prvenstveno gleda na njihove gospodarske uzroke i posljedice, to ne znači da njihove socijalne i ostale implikacije imaju manju važnost, jer su gospodarski i socijalni uzroci i posljedice tih promjena duboko međuovisni. Primat, međutim, pripada gospodarskim uzrocima i posljedicama, jer su promjene koje nastaju u društvenoj podjeli rada temeljni uzrok raznih oblika prostorne i socijalne pokretljivosti stanovništva, te ovisno o jačini porasta proizvodnosti rada, predstavljaju osnovu procesa stalne preraspodjele ukupnog fonda rada, radnih resursa među razne djelatnosti, grane i zanimanja.

2.4. Populacijska politika u funkciji zaustavljanja depopulacijskih procesa

Posljednjih desetak godina u Republici Hrvatskoj su prisutna negativna demografska kretanja. Veći je broj umrlih, nego živorođenih. Zbog prevladavajućeg starog stanovništva, smrtnost je u porastu, natalitet je u padu, te kao posljedica se javlja prirodna depopulacija, što je i vidljivo iz tablice.

Tablica 3. Prirodno kretanje stanovništva od 2004. do 2013. godine

GODINA	ŽIVOROĐENI	UMRLI	PRIRODNI PRIRAST	
2004.	40 307	49 756	-9 449	-2,1
2005.	42 492	51 790	-9 298	-2,1
2006.	41 446	50 378	-8 932	-2
2007.	41 910	52 367	-10 457	-2,4
2008.	43 753	52 151	-8 398	-1,9
2009.	44 577	52 414	-7 837	-1,8
2010.	43 361	52 096	-8 735	-2
2011.	41 197	51 019	-9 822	-2,3
2012.	41 771	51 710	-9 939	-2,3
2013.	39 939	50 386	-10 447	-2,5

Izvor: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/07-01-01_01_2014.htm, 05.02.2015.

Iz tablice je vidljivo da je u 2007. i 2013. godini najnegativnija stopa prirodnog prirasta i 2007. godine iznosi -2,4‰. Vidljivo je da nakon 2009. godine, kada je zabilježeno i blago povećanje prirodnog prirasta, ponovno trend prirodnog prirasta postaje sve negativniji i na kraju 2013. godine iznosi -2,5‰. Osim prirodnog prirasta, na ukupan broj stanovnika utjecale su i migracije.

Tablica 4. Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske od 2004. do 2013. godine

GODINA	DOSELJENI IZ INOZEMSTVA	ODELJENI U INOZEMSTVO	MIGRACIJSKI SALDO
2004.	18 383	6 812	11 571
2005.	14 230	6 012	8 218
2006.	14 978	7 692	7 286
2007.	14 622	9 002	5 620
2008.	14 541	7 488	7 053
2009.	8 468	9 940	-1 472
2010.	4 985	9 860	-4 875
2011.	8 534	12 699	-4 165
2012.	8 959	12 877	-3 918
2013.	10 378	15 262	-4 884

Izvor: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/07-01-02_01_2014.htm, 05.02.2015.

Prema tablici se može vidjeti da je trend doseljavanja iz inozemstva u porastu, međutim u porastu je i trend odseljavanja u inozemstvo, što dovodi do negativnog migracijskog salda. Posljedica je to ekonomske i socijalne situacije u zemlji, koja se svakim danom sve više pogoršava, pa stanovništvo iseljava iz zemlje, ponajviše visoko obrazovani kadar, dok nisko obrazovani kadar ulazi u zemlju iz slabije razvijenih zemalja.

Da bi se izbjegli ovakvi loši trendovi, Sabor Republike Hrvatske je 1996. godine usvojio mjere provođenja odgovarajuće populacijske politike s elementima pronatalitetne i redistribucijske politike razvitka stanovništva. Prijedlozi poticajnih mjera odnose se na jačanje materijalnog položaja obitelji i pravnog i socijalnog uređenja statusa roditelja. Predloženo je proširenje prava na dječji doplatak, te rast iznosa doplatka prema broju rođene djece. Uvođenje pronatalitetnih kredita za kupnju stana ili izgradnju u važnim i populacijski napuštenim područjima. Za svako novorođeno dijete ima se pravo na jednokratnu novčanu pomoć i zdravstvenu zaštitu, potom usklađenje rada jaslica i dječjih vrtića s radnim vremenom roditelja. Potom besplatno školovanje za polaznike osnovne škole, što uključuje pribor i knjige, te besplatni prijevoz.

Za zaštitu roditeljstva i materinstva predložena je zabrana težih fizičkih radova i noćnog rada trudnicama i ženama do treće godine života djeteta, zabrana premještanja na druge poslove bez pristanka žene, te zabrana otkaza za vrijeme korištenja porodnog i roditeljskog dopusta. Uvođenje plaćenog porodnog i roditeljskog dopusta u obaveznom trajanju od 6 mjeseci, te dodatni do 12 mjeseci života djeteta, odnosno tri godine za blizance. Uvođenje neplaćenog roditeljskog dopusta do treće godine života djeteta, korištenje slobodnih dana do 12. godine života djeteta i drugo.

Predložene mjere nisu u potpunosti i prihvaćene. Neke su mjere teško provedive zbog angažiranja značajnih dodatnih sredstava iz državnog proračuna. Također i dugotrajni plaćeni porodni dopusti nisu dobro prihvaćeni u poslovnim krugovima zbog dodatnih troškova koje izazivaju za poslodavce. Ipak, dobar dio mjera je zaživio u praksi, ali nisu donijele očekivane rezultate. Natalitet nije povećan, i dalje je broj umrlih veći od broja rođenih. Već usvojene i predložene mjere populacijske politike ponajprije su usmjerene na poboljšanje materijalnog položaja obitelji tijekom prvih godina života djeteta, te pomoć prilikom obaveznog školovanja.

Ukoliko ove mjere ne donesu pozitivne promjene, te se i dalje nastave negativne stope prirodnog prirasta, uz postojeću nepovoljnu dobnu strukturu, Hrvatska će se zaista kroz nekoliko desetljeća suočiti sa ozbiljnim nedostatkom radne snage. To će se negativno odraziti na gospodarski razvoj budući da su zapravo ljudski potencijali njegovi nositelji. Hrvatska bi zasigurno ostvarila više stope gospodarskog razvoja od sadašnjih kada bi se postojeći ljudski potencijali u potpunosti angažirali, te kada bi se više ulagalo u podizanje njihove kvalitete u skladu sa gospodarskim zahtjevima.

3. SUVREMENI DEMOGRAFSKI TRENDOVI U SVIJETU

Pod pojmom stanovništvo podrazumijeva se specifičan skup osoba u kojem svaka od njih sudjeluje sa svojim posebnim obilježjima, koja čine osnovu na kojoj se formiraju strukture stanovništva. Na taj se način ukupno stanovništvo jednog teritorija po svojim obilježjima razlikuje od obilježja pojedinih osoba koje su njegove sastavnice.¹³ Dvije su činjenice neprijeporne. Prva kazuje da je svijet vrlo nejednak, a druga činjenica kazuje da se nejednakosti postupno i postojano povećavaju. Nebrojeno je dokaza tome u prilog. Primjerice, dohodovna razlika između petine svjetskog stanovništva u najbogatijim zemljama i petine u najsiriromašnijim zemljama iznosila je 1960. godine 30:1, udvostručila se do 1990. godine na 60:1, te na čak 74:1 sedam godina kasnije.¹⁴

3.1. Pokazatelji svjetskog stanovništva

Danas u svijetu živi preko 7 milijardi stanovnika. Karakteristike svjetske populacije su eksplozivni rast broja stanovnika i nejednaki prostorni raspored stanovništva (koji je važnije obilježje od gustoće stanovnika). Dvije najnapučenije države, Kina i Indija, imaju ukupno 2,5 milijardi stanovnika (a toliko je stanovnika imao cijeli svijet 1950. godine). Prema podacima iz 2013. godine od 7,2 milijardi stanovnika, u Aziji je živjelo čak 60%, u Europi 10,4%, Africi 15,5%, u Sjevernoj Americi 5%, u Južnoj Americi 8,6%, tu u Australiji i Oceaniji 0,5%.¹⁵ Kada se usporede kretanja stanovništva obzirom na razvijenost zemalja, zapaža se da se golemi rast svjetskog stanovništva praktički događa samo u zemljama u razvoju. Tako od prirasta cjelokupnog čovječanstva čak 99,1% otpada na zemlje u razvoju, a nepunih jedan posto na razvijene. Drugim riječima, manje razvijeni će u sljedećih pola stoljeća porasti za gotovo tri milijarde, a razvijeni svega za dvadesetak milijuna ljudi, koliko Indija poraste u samo 15 mjeseci.¹⁶ Sljedeća tablica prikazuje projekciju stanovništva od 1650. do 2025. godine.

¹³ Wertheimer-Baletić, *op. cit.*, str. 126.

¹⁴ Vrček, V., Siromaštvo i nejednakost, *Glas Koncila*, 45 (1742), Zagreb, 2007., www.glas-koncila.hr, 30.04.2015.

¹⁵ World population, www.worldometers.info, 28.04.2015.

¹⁶ Vušković, B., *Nas i europljana čak 100 milijuna manje do 2050.*, Slobodna Dalmacija, Split, www.Slobodnadalmacija.hr, 03.05.2015.

Tablica 5. Svjetsko stanovništvo od 1650. do 2025. godine, u milijunima

GODINA	UKUPNO	RAZVIJENE ZEMLJE	ZEMLJE U RAZVOJU
Procjena prema Carr-Saundersu i Willwoxu			
1650.	507	106	401
1750.	711	147	564
1800.	912	200	712
1850.	1131	302	829
1900.	1590	510	1079
Podaci UN-a			
1920.	1679	713	966
1930.	2009	671	1338
1940.	2042	730	1312
1950.	2516	832	1684
1960.	3019	945	2074
1970.	3697	1049	2648
1980.	4447	1136	3311
PROJEKCIJA 3			
1990.	5295	1211	4048
2000.	6228	1278	4950
2010.	7150	1341	5809
2020.	8050	1387	6663
2025.	8472	1403	7069
Struktura (%)			
1950.	100	33,1	66,9
1960.	100	31,3	68,7
1970.	100	28,0	72,0
1980.	100	25,5	74,5
1990.	100	22,9	77,1
2000.	100	20,5	79,5
2010.	100	18,8	81,2
2020.	100	17,2	82,8
2025.	100	16,6	83,4

Izvor: Wertheimer-Baletić, A., 1999., *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb, str. 94.

Iz tablice je vidljivo kako je stanovništvo poraslo vrtoglavom brzinom, pogotovo u zemljama u razvoju. Projekcija za 2020. godinu je da će biti 8,05 milijardi stanovnika na svijetu, te u 2025. oko 8,5 milijardi, što se smatra ogromnom brojkom. Tu dolazi do pitanja koliko bi zapravo populacija mogla porasti, te kamo će to dovesti u smislu opstanka. Polovicom ovog stoljeća u manje razvijenim zemljama živjeti će gotovo osam milijardi stanovnika, a u razvijenim tek milijardu i 200 milijuna, pa opada udio razvijenih u svjetskom stanovništvu.

Svaki peti stanovnik živi u razvijenim zemljama, a za pola stoljeća biti će to tek svaki sedmi, pa će se proširiti jaz između nerazvijenih i razvijenih. Joseph Chamie u funkciji direktora centra za istraživanje svjetskih migracija u New York-u izrekao je da se svjetsko stanovništvo svake godine povećava za 76 milijuna osoba, a petina od tog broja rodi se u Indiji. Nakon toga slijede Kina, koja čini 10 posto ukupnog porasta stanovništva, zatim Pakistan, Nigerija, Indonezija i Bangladeš, svaka po četiri posto porasta stanovništva. Nasuprot tome, 50 zemalja će bilježiti pad nataliteta. Očekuje se da će Rusija izgubiti najviše, oko 31 milijun osoba, zatim Ukrajina oko 20 milijuna, te Japan 16 milijuna ljudi.

Generalno gledajući, svjetska populacija se i dalje povećava, kažu demografi, ali uz opasku da taj rast nije onog tempa kao prethodnih godina. Prema nedavno iznesenim podacima Svjetske banke u godini 1998. oko 1,2 milijarde ljudi na Zemlji živjelo je u teškoj bijedi, s dnevnim prihodom manjim od jednog dolara, a još 2,8 milijardi ljudi živjelo je s oko dva dolara na dan. Tri petine stanovništva svijeta u 63 najsiromašnije zemlje svijeta raspolaže sa šest posto svjetskih prihoda, a u šest najbogatijih zemlja svijeta prosječno svaki stanovnik na dan potroši 70 dolara. U zemljama u razvoju umre devet posto djece mlađe od pet godina, a u razvijenim zemljama smrtnost je takva da od tisuću djece umre njih sedmero. Broj stanovnika Zemlje povećan je sa dvije i pol milijarde koliko je bilo 1950. godine na više od šest milijardi koliko je zabilježeno 1999. godine. Novih milijardu u svijetu živi od 2014. godine. U afričkim zemljama danas je više od sedam posto ljudi u dobi od 15 do 49 godina zaraženo virusom AIDS-a. Industrijske zemlje članice G7 (15% stanovnika svijeta) troše polovicu svih izvora energije.¹⁷ Gotovo polovica čovječanstva živi u gradovima, a do 2030. godine u gradovima će živjeti više od pet milijardi ljudi, ali će njih 30 posto biti na granici siromaštva. Ovim podacima Svjetske banke pridodaju se i podaci o stanju obrazovanja u svijetu. Naime, jedna od pet odraslih osoba u svijetu ne zna napisati ni obično pismo. Dok razvijene zemlje u obrazovanje ulažu oko pet posto bruto nacionalnog dohotka, dotle u zemljama u razvoju taj se postotak svodi ispod dva posto (među njima je i Hrvatska).¹⁸

¹⁷ Ibidem, 04.05.2015.

¹⁸ Ibidem,

3.2. Troškovi i koristi rasta stanovništva

Rast stanovništva igra konfliktnu ulogu u procesu razvoja. Može se promatrati i kao poticaj i kao zapreka rastu i razvoju. Pitanje na kojeg nema jednostavnog odgovora je, na kojoj točki ekonomski nedostaci počinju nadjačavati prednosti? Gdje se nalazi ravnoteža? Uobičajen je pogled da visoki nivo i stope rasta stanovništva predstavljaju problem svijetu kao cjelini, a pogotovo zemljama u razvoju. Rast stanovništva, raspravlja se, deprimira ljudsko blagostanje jer iskorištava oskudne resurse i uzrokuje uništavanje okoliša, stvara pritisak na zalihe hrane, dovodi do prenapučenosti i zagušenja gradova, povećava problem nezaposlenosti i smanjuje štednju i razvodnju količinu kapitala po zaposlenoj osobi.

U svim ovim tvrdnjama ima elemenata istine, pogotovo u dijelovima svijeta gdje je jaka koncentracija stanovništva po naseljivoj zemlji. Azija na primjer, sadrži preko pola svjetskog stanovništva i skoro jednu milijardu ljudi živi u velikim gradovima koji već trpe najveća zagađenja zraka u svijetu, da se ne spominje prenatrpanost. Azija će biti najveći izvor stakleničkih plinova do 2020. prema trenutačnim trendovima.¹⁹

Učinak rasta stanovništva na štednju je također teoretski mnogo kompleksniji. Vrijedilo je da rast stanovništva smanjuje društveni udio štednje vodeći do visoke ovisnosti djece koja troše, ali ne proizvode. Unatoč činjenici da mnoga djeca u svijetu rade, valja imati na umu da i stariji članovi društva mnogo troše. Što se događa sa ukupnom štednjom prilikom promjene stope rasta stanovništva, ovisiti će o tome kako se mijenja kompenzacija omjera totalnih ovisnosti i o sklonostima da se sačuva od dvije grupe uzdržavanih članova. Na primjer, ako je sklonost gubljenja umirovljenih veća od one neaktivnih mladih, skupni omjer štednje bi mogao pasti sa smanjenjem stope rađanja kako se ovisnost umirovljenih diže. Stoga, pogrešno je zaključiti da će zemlje sa visokim stopama rasta stanovništva nužno imati manje uštede.

Efekt djece utječe na ukupnu društvenu štednju kroz obitelj, pa može postojati zamjena jednog oblika troška za drugi, a i roditelji mogu više raditi zbog djece. Ne smije se zaboraviti da je svijet u cjelini postao progresivno bogatiji dok se stanovništvo širilo. Da li bi svijet danas bio bogat kao što jest da je stanovništvo ostalo statično? Bi li Britanija bila prva industrijska zemlja da joj je stanovništvo bilo statično? Bi li SAD postale najbogatija zemlja

¹⁹ Thirlwall, A., P., 2006., *Growth and Development*, Palgrave MacMillan, London, str. 304.

na svijetu bez navale ljudi preko oceana koji su iskorištavali njezine prirodne resurse? Zaključno, rast stanovništva predstavlja paradoks. U jednu ruku rast stanovništva može smanjiti životni standard poradi štetnog učinka rasta stanovništva na štednju i kapital po stanovniku. U drugu ruku povećanje stanovništva i radne snage može podići životni standard kroz učenje, specijalizaciju, i razmjere ekonomije koje omogućuju veći brojevi, šira tržišta i veća količina output-a.

4. DEMOGRAFSKI PROCESI U REPUBLICI HRVATSKOJ

Porast stanovništva određenog intenziteta u određenom vremenu uvijek je odraz različitih mogućih kombinacija između nataliteta i mortaliteta s jedne strane, te imigracije i emigracije s druge strane. Ove četiri komponente koje sudjeluju u formiranju veličine ukupnog porasta stanovništva u određenom vremenu i prostoru, ne djeluje na kretanje stanovništva u istom pravcu. Natalitet ili N i imigracije ili I čine, naime, pozitivne komponente ukupnog kretanja stanovništva ili aktivu demografske bilance, jer zajednički djeluju u pravcu porasta populacije, dok mortalitet ili M i emigracije ili E čine negativne komponente ukupnog kretanja stanovništva ili pasivu demografske bilance, jer zajednički djeluju u pravcu smanjenja stanovništva. Stoga ako se u demografskoj bilanci broj rođenih i useljenih u određenom prostoru i vremenu proteže nad brojem umrlih i iseljenih, stanovništvo pokazuje porast, a on može biti pretežito uvjetovan ili većim natalitetom ili većom imigracijom.

Ako se u demografskoj bilanci broj rođenih i useljenih poklapa s brojem umrlih i iseljenih u određenom razdoblju, ukupan broj stanovnika stagnira, a ako broj umrlih i iseljenih nadmašuje broj rođenih i useljenih, broj stanovnika pada, a to može biti pretežito ili odraz razine mortaliteta ili obujma iseljavanja s dotičnog područja. Porast stanovništva kao pojam implicira utjecaj svih četiriju komponenti kretanja stanovništva, dok se pojam prirast, odnosi na prirodni prirast, a to je razlika između nataliteta i mortaliteta. Pojam mehanički prirast, a to je razlika između imigracije i emigracije, također se upotrebljava, ali se mnogo češće u tom značenju upotrebljava pojam pozitivni migracijski saldo.

Demografski procesi su prema svojoj prirodi dugoročni procesi. Stoga novije demografske promjene valja razmatrati u okviru dugotrajnih demografskih procesa na određenom području, uzimajući u obzir specifičnosti novonastalih demografskih promjena.²⁰

²⁰ Pavletić, V., 2002., *Hrvatska demografska i demo strateška drama*, Masmedia, Zagreb, str. 56.

4.1. Natalitet i njegove determinante

Natalitet je pozitivna sastavnica prirodnog kretanja stanovništva koja utječe na porast stanovništva. Pojam natalitet ili rodnost stanovništva pojavljuje se u demografskoj literaturi i pod nazivom fertilitet ili plodnost. U biti gledano u širem smislu, pojam natalitet i fertilitet se bitno ne razlikuju, istovjetni su pojmovi, jer se odnose na istu pojavu to jest odnose se na broj rođenja u određenoj populaciji u određenom vremenskom razdoblju.²¹ Dakle, gledano u širem smislu, pod pojmovima natalitet odnosno fertilitet podrazumijevaju se kvantitativne pojave vezane neposredno za rađanje djece u cjelokupnoj populaciji nekog područja ili jednom njezinom djelu. Gledano u užem smislu pojmovi natalitet i fertilitet se razlikuju u načinu izračunavanja pokazatelja. Kada se upotrebljavaju pojmovi natalitet ili fertilitet, redovito se zapravo misli na takozvani efektivni natalitet ili efektivni fertilitet pod kojim se misli na broj živorođene djece, dok se ukupan broj živorođenih i mrtvorodenih označava pojmom ukupni natalitet ili ukupni fertilitet.

Natalitet je broj živorođenih u odnosu na ukupno stanovništvo. Fertilitet je broj živorođenih u odnosu na žensko stanovništvo u fertilnoj dobi od 15-49 godina starosti. Osim pojmova ukupni i efektivni fertilitet u općoj, a osobito u povijesnoj demografiji, rabe se pojmovi prirodni fertilitet i kontrolirani fertilitet. Prirodni fertilitet predstavlja onu brojčanu razinu fertiliteta koja se može postići uz uvjet da nema ograničavanja rađanja, to je dakle situacija kada bračni parovi ne pokušavaju ograničavati broj rođenja prije kraja fertilnog razdoblja žene, koji traje od 15-49 godine, dok je kod muškaraca fertilna dob duža, a traje od 15-64 godine života. Nasuprot pojmu prirodnog fertiliteta, stoji kontrolirani fertilitet koji označava onu razinu fertiliteta koja se postiže uz ograničavanje rađanja, odnosno uz takozvano planiranje obitelji kada zapravo određeni bračni parovi mijenjaju svoje reprodukcijsko ponašanje s ciljem da smanje broj rođenja nakon određenog broja rođene djece.

U demografskoj teoriji razlikuju se i pojmovi fertilitet i fekonditet. Fekonditet jest potencijalna fiziološka plodnost ili fiziološka sposobnost sudjelovanja u reprodukciji stanovništva – žene, muškaraca ili bračnog para, fertilitet kao ostvarenje te fiziološke sposobnosti odnosno stvaranja potomaka. Gledajući fertilitet kao jednu od četiriju bitnih komponenata ukupnog kretanja stanovništva, treba naglasiti da je upravo fertilitet, odnosno

²¹ Nejamšić, I., *op. cit.*, str. 70.

natalitet, najdinamičnija komponenta tog razvitka, posebno u uvjetima takozvane zatvorene populacije. Razina i kretanje fertiliteta je, osim toga, odlučujuća komponenta reprodukcije stanovništva. Od budućeg kretanja fertiliteta ovisi poboljšanje demografske situacije kako u ekonomski razvijenim zemljama koje karakteriziraju niske stope rasta stanovništva, tako i u nedovoljno razvijenim zemljama koje imaju visoke stope rasta stanovništva. Stoga su mjere populacijske politike u prvima usmjerene na povećanje razine fertiliteta, a u drugima na njezino snižavanje. Osim toga, razina fertiliteta je u uvjetima stabiliziranog mortaliteta na relativno niskoj razini, bitna dugoročna demografska determinanta obujma ponude snage i odnosa između aktivnog i uzdržavanog stanovništva, pa stoga sadašnja visina stope nataliteta i fertiliteta ima značajne implikacije za budući ekonomski i socijalni razvitak velikog broja zemalja. Opća stopa nataliteta izračunava se:

$$n = \frac{N}{P} \times 1.000$$

N predstavlja ukupan broj živorođenih. Prednost opće stope nataliteta je u njezinom jednostavnom izračunavanju. Nedostaci te mjere prvenstveno proizlaze iz nazivnika u kojem se nalazi ukupno stanovništvo, koje u reprodukciji sudjeluju samo jednim dijelom: u pravilu sudjeluju djeca (0-14 godina starosti) i staro stanovništvo (60 i više godina). Što znači da je opća stopa nataliteta pod jakim utjecajem dobne strukture. Podjela zemalja prema natalitetu:²²

- a) Visok – od 25‰
- b) Srednji – od 15‰ do 25‰
- c) Nizak – 15‰.

Potrebno je naglasiti da je fertilitet, odnosno natalitet najdinamičnija komponenta ukupnog kretanja stanovnika, posebno u uvjetima zatvorene populacije. Razina i kretanje fertiliteta, je također i odlučujuća komponenta reprodukcije stanovništva. O njemu ovisi demografska situacija u ekonomski razvijenim zemljama s niskom stopom rasta stanovništva, kao i u ekonomski nerazvijenim zemljama koje imaju visoku stopu rasta stanovništva. Slijedeća tablica prikazuje stope nataliteta, mortaliteta, prirodno kretanje i opću stopu fertiliteta od 1991. godine do 2012. godine.

²² Statistika stanovništva, Academia, www.academia.edu, 08.05.2015.

Tablica 6. Natalitet, mortalitet, prirodno kretanje te opća stopa fertiliteta od 1991. do 2012. godine

GODINA	STOPA ROĐENIH	STOPA UMRLIH	PRIRODNI PRIRAST	OPĆA STOPA FERTILITETA
1991.	10,8	11,4	-0,6	45,1
1992.	10,5	11,6	-1,1	42,9
1993.	10,8	11,4	-0,5	44,3
1994.	10,9	11,1	-0,2	44,4
1995.	11,2	11,3	-0,1	45,7
1996.	12,0	11,3	0,7	49,5
1997.	12,1	11,4	0,8	50,2
1998.	10,5	11,6	-1,2	43,3
1999.	9,9	11,4	-1,5	41,0
2000.	10	11,5	-1,5	41,4
2001.	9,2	11,2	-1,9	38
2002.	9	11,4	-2,4	37,1
2003.	8,9	11,8	-2,9	36,7
2004.	9,1	11,2	-2,1	37,3
2005.	9,6	11,7	-2,1	39,6
2006.	9,3	11,3	-2	39,0
2007.	9,4	11,8	-2,4	39,8
2008.	9,9	11,8	-1,9	41,8
2009.	10,1	11,8	-1,8	42,6
2010.	9,8	11,8	-2	42,2
2011.	9,4	11,6	-2,2	40,4
2012.	9,8	12,1	-2,3	43,4

Izvor: Državni zavod za javno zdravstvo, http://hzjz.hr/wp-content/uploads/2013/11/stanovnistvo_2012.pdf, preuzeto 01.09.2014.

Prema tablici stopa fertiliteta u Republici Hrvatskoj u 2012. godini iznosi 43,4%, što predstavlja trend laganog rasta od 2003. godine kada je stopa fertiliteta bila najniža u promatranom razdoblju od 1991. do 2012. godine. Za usporedbu, slijedeća tablica prikazuje indikatore fertiliteta u najrazvijenijim državama Europske unije, kao i u EU-28.

Tablica 7. Indikatori fertiliteta od 2003. do 2012. godine za EU 28 i odabrane zemlje

OPIS/GOD	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
EU 28	1,47	1,50	1,51	1,54	1,56	1,61	1,60	1,61	1,58	1,58
Irska	1,96	1,93	1,86	1,91	2,01	2,06	2,06	2,05	2,03	2,01
Grčka	1,28	1,30	1,32	1,40	1,38	1,47	1,49	1,51	1,39	1,34
Španjolska	1,30	1,31	1,33	1,36	1,38	1,45	1,38	1,37	1,34	1,32
Francuska	1,89	1,92	1,94	2,00	1,98	2,01	2,00	2,03	2,01	2,01
Hrvatska	1,41	1,43	1,50	1,47	1,48	1,55	1,58	1,55	1,48	1,51
Italija	1,29	1,34	1,34	1,37	1,40	1,45	1,45	1,46	1,44	1,43
Mađarska	1,27	1,28	1,31	1,34	1,32	1,35	1,32	1,25	1,26	1,34
Nizozemska	1,75	1,72	1,71	1,72	1,72	1,77	1,79	1,79	1,76	1,72
Austrija	1,38	1,42	1,41	1,41	1,38	1,42	1,39	1,44	1,43	1,44
Poljska	1,22	1,23	1,24	1,27	1,31	1,39	1,40	1,38	1,30	1,30
Portugal	1,44	1,40	1,41	1,37	1,35	1,39	1,34	1,39	1,35	1,28
Finska	1,76	1,80	1,80	1,84	1,83	1,85	1,86	1,87	1,83	1,80
Švedska	1,71	1,75	1,77	1,85	1,88	1,91	1,94	1,98	1,90	1,91
Ujedinjeno Kraljevstvo	1,70	1,75	1,76	1,82	1,86	1,91	1,89	1,92	1,91	1,92
Island	1,99	2,04	2,05	2,08	2,09	2,15	2,23	2,20	2,02	2,04
Norveška	1,80	1,83	1,84	1,90	1,90	1,96	1,98	1,95	1,88	1,85
Švicarska	1,39	1,42	1,42	1,44	1,46	1,48	1,50	1,52	1,52	1,52
Njemačka	1,34	1,36	1,34	1,33	1,37	1,38	1,36	1,39	1,36	1,38

Izvor: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, preuzeto 02.09.2014.

Vidljivo je da su indikatori fertiliteta za EU 28 i Republiku Hrvatsku u promatranom razdoblju približno jednaki i da nema velikih odstupanja, odnosno da Republika Hrvatska spada u europski prosjek prema indikatorima fertiliteta. Međutim, u usporedbi sa nekim zemljama koje su navedene u ovoj tablici, Republika Hrvatska ima relativno niske indikatore fertiliteta. Irska, Francuska, Nizozemska, Finska, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo, te Island i Norveška imaju veće indikatore fertiliteta u odnosu na Republiku Hrvatsku. S druge strane Grčka, Španjolska, Italija, Mađarska, Austrija, Poljska, Portugal i Njemačka imaju manje indikatore fertiliteta u odnosu na Republiku Hrvatsku. U određenim zemljama to je povezano sa trenutnim gospodarskim stanjem u zemlji, dok u drugim zemljama je top povezano sa dobnom i spolnom strukturom.

Valja istaknuti da je stopa fertiliteta u Republici Hrvatskoj djelomično bila određena i ratnim zbivanjima početkom devedesetih godina. Iako se to nije odrazilo u navedenom razdoblju, posljedice su se izrazile nekoliko godina kasnije. Sukladno navedenom došlo je i do pada prirodnog prirasta stanovništva. Vidljivo je da je u cijelom promatranom razdoblju on

negativan, što zaključno dovodi i do smanjenja broja stanovništva, ali i njegova demografskog starenja. Međutim, ratno razdoblje nije jedina posljedica negativnog prirasta. Negativne prirodne promjene posljedica su nepovoljnih tendencija prirodnog kretanja stanovništva u sedamdesetim i osamdesetim godinama koje je samo ubrzalo ratno stanje.

Opća stopa fertiliteta pokazuje realniju sliku o rođenjima u jednoj populaciji, jer uvažava dobnu strukturu stanovništva, to jest pokazatelj je nataliteta ženskog stanovništva u reprodukcijskoj dobi od 15-49 godina:²³

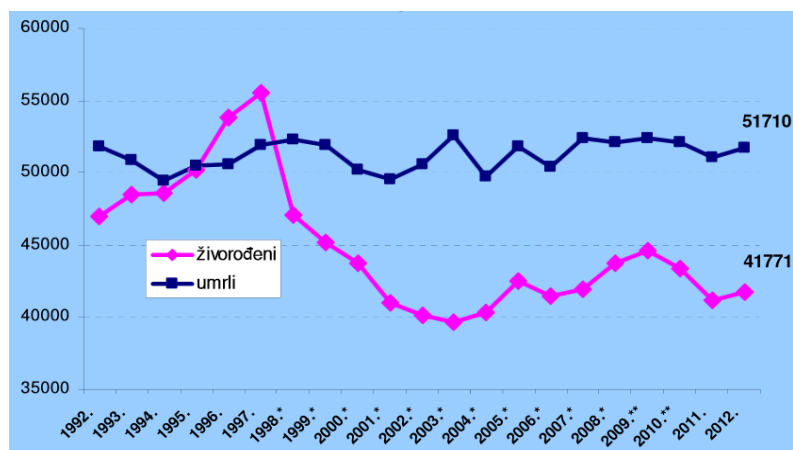
$$f = \frac{N}{P_{f(15-49)}} \times 1.000$$

Opća stopa fertiliteta iznosi:²⁴

- a) U razvijenim zemljama od 50 do 90‰
- b) U nerazvijenim zemljama više od 200‰.

U Republici Hrvatskoj 2012. godine opća stopa fertiliteta je iznosila 43,4‰. Prema popisu iz 2012. godine fertilno je ukupno 972.948 žena (grafikon 6.), međutim, prirodni prirast je u opadanju zbog više umrlih u odnosu na rođene što je vidljivo iz sljedećeg grafikona.

Grafikon 5. Prirodno kretanje stanovništva od 1992. do 2012. godine

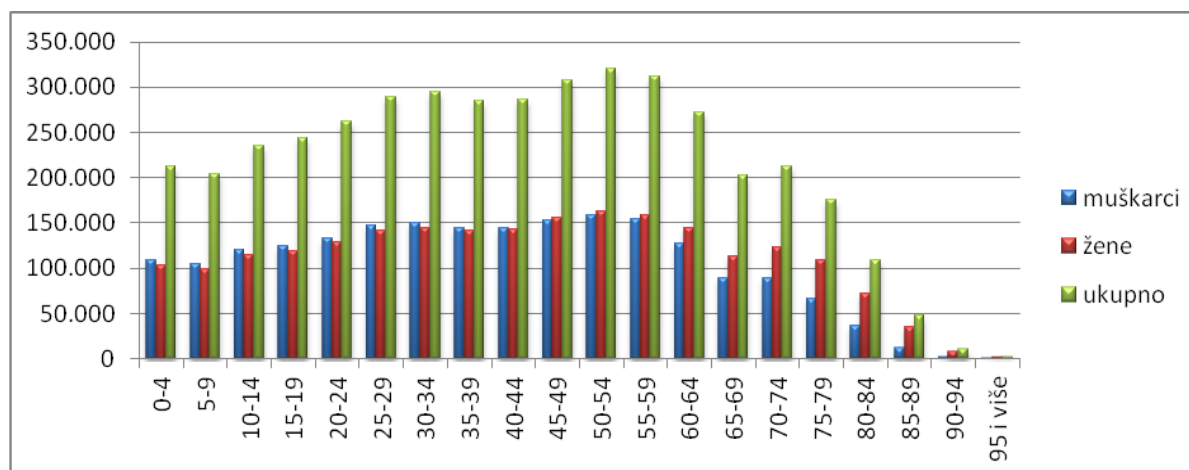

Izvor: Vitalna statistika, godišnje priopćenje, 14.10.2013., preuzeto 04.09.2014.

²³ Ibidem, (09.05.2015.)

²⁴ Ibidem.

Grafikon 6. Grafički prikaz dobne i spolne strukture stanovništva Republike Hrvatske u 2012. godini

Izvor: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2013/sljh2013.pdf, 04.05.2015.

Kako je već i ranije spomenuto, Hrvatska ima sve više starijeg stanovništva, a prema grafikonu to su svi stanovnici stariji od 50 godina života, a kojih ima više od jedne četvrtine ukupnog stanovništva. Upravo je to i prijelomno razdoblje u kojem ima više žena u odnosu na muškarce. Ovo pak ima za posljedicu upravo manjak fertiliteta, jer žene nakon 45 godine života više nisu fertile. Zabrinjavajuća je i činjenica da ima gotovo milijun fertilno sposobnog stanovništva u rasponu od 20 do 40 godine života, a pokazatelji nataliteta su i dalje niski, odnosno negativni. Obzirom da je Hrvatska, zemlja koja je još uvijek u razvoju, ne iznenađuje podatak da je prirodni prirast negativan, odnosno da je stopa fertiliteta manja od stope mortaliteta. Upravo je to najveći gubitak hrvatskog gospodarstva i društva, jer nedostaje generacija stanovništva koja bi stvarala.

4.2. Mortalitet i njegove determinante

Mortalitet je negativna komponenta prirodnog i ukupnog kretanja stanovništva koji djeluje na smanjivanje ukupnog broja stanovnika. Budući da je proces starenja i umiranja biološki kontinuiran, on sam po sebi nameće potrebu kvantitativne i kvalitativne zamjene umrlih novim naraštajima.²⁵ Smrtnost je znakoviti pokazatelj društveno-gospodarskih zbivanja i procesa, te stanja u sanitarno-zdravstvenoj zaštiti stanovnika. Smrt je povezana sa starenjem, to jest imanentna je starijoj dobi, stoga su neke dobne skupine izložene većem riziku nego druge. Taj neimenovani proces zamjene umrlih osoba novim naraštajima u uvjetima ekonomskog i društvenog razvitka često dovodi do radikalnih promjena u ekonomsko-

²⁵ Wertheimer-Baletić, A., *op. cit.*, str. 238.

socijalnoj strukturi stanovništva, u smislu naobrazbe, zanimanja i struke, itd. Razina mortaliteta u jednoj zemlji izraz je kompleksnog djelovanja bioloških, ekonomskih i socijalnih činitelja, tako da je stopa mortaliteta uopće, a posebno mortaliteta dojenčadi značajan pokazatelj postojećeg životnog standarda. Podaci o mortalitetu stanovništva važni su za ocjenjivanje proizvođačkih sposobnosti i zdravstvenog stanja stanovništva.

Premda na fertilitet djeluju brojni ekonomski, socijalni i psihološki činitelji u većoj mjeri i biološki čimbenici u mnogo manjoj mjeri, kod mortaliteta je upravo obrnuto – utjecaj biološkog čimbenika je znatno jači od ostalih čimbenika. Čimbenici koji utječu na mortalitet jesu biološki te društveno-gospodarski čimbenici. U slučaju mortaliteta također je teško razgraničiti utjecaje pojedinih činitelja jer su zapravo ovisni jedni o drugima. U grupu bioloških činitelja ulazi prije svega dobna struktura stanovništva, jer je razina mortaliteta funkcija starosti stanovništva. U skupinu društveno-gospodarskih čimbenika mortaliteta ulaze svi brojni čimbenici koji na neposredan način djeluju na razinu mortaliteta, u određenim uvjetima utječu na povećanje, a u drugim djeluju tako da ga smanjuju. U osnovne determinante mortaliteta ulaze dostignuta razina životnog standarda, razina obrazovanja stanovništva, te zdravstveni uvjeti života.²⁶

U demografiju mortaliteta ulazi kao komponenta prirodnog kretanja stanovništva, a i time kao komponenta demografskog razvitka. Ovo zadnje se odnosi na proučavanje međuodnosa kretanja mortaliteta s promjenama u spolnoj, dobnoj i ostalim, posebno ekonomsko-socijalnim strukturama stanovništva, kao i na utvrđivanje tendencija kretanja mortaliteta s obzirom na različita obilježja stanovništva. Sve te značajke, tendencije i odnosi koji se formiraju u vezi s mortalitetom stanovništva, imaju svoj odraz na cjelokupni društveno-ekonomski razvitak jedne zemlje. Osnovni ekonomski i socijalni činitelji svojim su zajedničkim djelovanjem doveli do poboljšanja uvjeta i načina života, a tako i do smanjenja mortaliteta i to sljedećim mjerama: eliminiranjem gladi i nestašica kao uzroka smrti, utjecajem na rast dohotka per capita, utjecajima na razne reforme kao što su zabrane rada djece, zabrana rada ženama u određenim zanimanjima, skraćenje radnog dana, poboljšanje zdravstvene zaštite, utjecajem na poboljšanje sanitarnih uvjeta, utjecajem na razvitak medicine i drugo. Natalitet i mortalitet kao dvije komponente prirodnog kretanja nalaze se u stalno više ili manje izloženoj interakciji.

²⁶ Nejašmić, I., *op. cit.*, str. 86.

Tendencije nataliteta i mortaliteta uvjetovani su istovjetnim uzrocima i činiteljima. Tako na primjer socijalni mediji i obujam materijalnog bogatstva jedne zemlje utječe ne samo na razinu i tendenciju kretanja stope nataliteta, već i na mortalitet. Dakle isti uzroci često izazivaju i visok mortalitet i natalitet ili pak pad i jednog i drugog. Zbog svega toga, ne smije se zaboraviti da su demografski procesi, a prije svega procesi rađanja i umiranja, imigracija i emigracija, po svojim posljedicama za ekonomski, društveni i demografski razvitak neke zemlje dugoročni procesi. Demografska politika je dio dugoročne politike ekonomskog i društvenog razvitka. Podvrgavanje demografskih kretanja kriterijima kratkoročne, tekuće ekonomske politike, posebno politike zaposlenosti koje se često suočava s kratkoročnim problemima, može imati nepovoljne posljedice ne samo za demografski razvitak nego i ekonomski razvitak određenog područja.²⁷ Rezultati istraživanja zorno po određenim vremenskim razdobljima, ilustriraju pozitivna, ali i ona mnogobrojna nepovoljna gibanja unutar nacionalnog korpusa koja su obilježila dvadeseto stoljeće- posljedice nepovoljnih demografskih kretanja na prostorima Republike Hrvatske u proteklom stoljeću, uzrokovanih posvemašnjim siromaštvom, ratovima, ekonomskom prisilom, političkim promjenama i stanjima, koje su vlasti tog vremena dodatno ubrzavale i poticale iseljavanjem mladog seoskog stanovništva, dovele su do vremena u kojem je hrvatsko stanovništvo jedno od prosječno najstarijih u svijetu. Opća stopa mortaliteta ili m predstavlja odnos između broja umrlih M i između broja stanovnika P :

$$m = \frac{M}{P} \times 1.000$$

Opća stopa mortaliteta prvenstveno ovisi o razini mortaliteta prema starosti i o starosnoj strukturi stanovništva, ali i mnogim drugim činiteljima. U tablici 6. vidljivo je da se kroz promatrani period stopa umrlih previše ne mijenja, odnosno ne prelazi raspon od 11 do 11,8, međutim u 2012. godini prelazi granicu od 12, odnosno iznosi 12,1.

²⁷ Wertheimer-Baletić, A., *op. cit.*, str. 295.

Tablica 8. Broj umrlih u razdoblju od 2005. do 2012. godine za EU 28 i odabrane zemlje

OPIS/GOD	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
EU 28	4.871.331	4.796.554	4.846.423	4.891.934	4.902.013	4.906.313	4.871.049	5.010.033
Irska	28.260	28.488	28.117	28.274	28.380	27.961	28.456	28.848
Grčka	105.091	105.476	109.895	107.979	108.316	109.084	111.099	116.668
Španjolska	385.056	369.391	383.249	384.198	383.209	380.234	386.017	401.122
Francuska	538.207	527.036	531.273	542.734	548.689	551.369	545.221	569.986
Hrvatska	51.790	50.378	52.367	52.151	52.414	52.096	51.019	51.710
Italija	567.304	557.892	570.801	585.126	591.663	587.488	593.427	612.883
Mađarska	135.732	131.603	132.938	130.027	130.414	130.456	128.795	129.440
Nizozemska	136.402	135.372	133.022	135.136	134.235	136.058	135.741	140.813
Austrija	75.189	74.295	74.625	75.083	77.381	77.199	76.479	79.436
Poljska	368.285	369.686	377.226	379.399	384.940	378.478	375.501	384.788
Portugal	107.464	101.990	103.512	104.280	104.434	105.953	102.845	107.612
Finska	47.928	48.065	49.077	49.094	49.883	50.887	50.585	51.707
Švedska	91.710	91.177	91.729	91.449	90.080	90.487	89.938	91.938
Ujedinjeno Kraljevstvo	582.663	572.224	574.687	579.697	559.617	561.666	552.232	569.024
Island	1.838	1.903	1.943	1.987	2.002	2.020	1.986	1.955
Norveška	41.232	41.253	41.954	41.712	41.449	41.499	41.393	41.992
Švicarska	61.124	60.283	61.089	61.233	62.476	62.649	62.091	64.173
Njemačka	830.227	821.627	827.155	844.439	854.544	858.768	852.328	869.582

Izvor: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_magec&lang=en, preuzeto 05.09.2014.

Iz prikazane tablice vidljivo je da je broj umrlih u EU 28 oko gotovo pet milijuna ljudi godišnje. Mnogobrojne zemlje Europe suočene su starenjem stanovništva. Uzrok tome ne krije se u gospodarskim činiteljima, jer su to visoko razvijene zemlje koje imaju vrlo dobre i kvalitetne zdravstvene, socijalne i životne standarde. Možebitno je to posljedica vrlo kvalitetnih sustava koji omogućuju duži životni vijek ljudi, pa sukladno tome u zemlji bude više starijeg stanovništva u odnosu na broj novorođene djece. Hrvatska obzirom na ostale zemlje koje su navedene u tablici ima visoku stopu smrtnosti, a ona se odnosi na iseljavanje stanovništva i slabe gospodarske i ekonomske uvjete, a to se ponajviše odnosi na smrtnost novorođene djece, što je vidljivo iz slijedeće tablice.

Tablica 9. Broj umrle djece u razdoblju od 2005. do 2012. godine za EU 28 i odabrane zemlje

OPIS/GOD	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
EU 28	4,9	4,7	4,5	4,3	4,2	4,0	3,9	3,8
Irska	3,8	3,9	3,2	3,8	3,3	3,6	3,5	3,5
Grčka	3,8	3,7	3,5	2,7	3,1	3,8	3,4	2,9
Španjolska	3,7	3,5	3,4	3,3	3,2	3,2	3,1	3,1
Francuska	3,8	3,8	3,8	3,8	3,9	3,6	3,5	3,5
Hrvatska	5,7	5,2	5,6	4,5	5,3	4,4	4,7	3,6
Italija	3,8	3,6	3,5	3,3	3,4	3,2	2,9	2,9
Mađarska	6,2	5,7	5,9	5,6	5,1	5,3	4,9	4,9
Nizozemska	4,9	4,4	4,1	3,8	3,8	3,8	3,6	3,7
Austrija	4,2	3,6	3,7	3,7	3,8	3,9	3,6	3,2
Poljska	6,4	6,0	6,0	5,6	5,6	5,0	4,7	4,6
Portugal	3,5	3,3	3,4	3,3	3,6	2,5	3,1	3,4
Finska	3,0	2,8	2,7	2,6	2,6	2,3	2,4	2,4
Švedska	2,4	2,8	2,5	2,5	2,5	2,5	2,1	2,6
Ujedinjeno Kraljevstvo	5,1	4,9	4,7	4,6	4,5	4,2	4,2	4,1
Island	2,3	1,4	2,0	2,5	1,8	2,2	0,9	1,1
Norveška	3,1	3,2	3,1	2,7	3,1	2,8	2,4	2,5
Švicarska	4,2	4,4	3,9	4,0	4,3	3,8	3,8	3,6
Njemačka	3,9	3,8	3,9	3,5	3,5	3,4	3,6	3,3

Izvor: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_minfind&lang=en, preuzeto 05.09.2014.

Prema tablici može se vidjeti da je broj umrle djece u Republici u Hrvatskoj pri samom vrhu smrtnosti u odnosu na EU 28. Mađarska je jedina zemlja iz navedenog prikaza koja ima veću smrtnost novorođene djece u odnosu na navedeni tablični prikaz. Trend smanjenja novorođene djece Republike Hrvatske se pri kraju promatranog razdoblja smanjuje, pa u 2012. godini ta smrtnost pada ispod europskog prosjeka. Posljedica je to boljih zdravstvenih i socio-ekonomskih uvjeta u zemlji.

Zaključno, može se ustvrditi da je kretanje stope nataliteta i mortaliteta u Republici Hrvatskoj karakteristično za zemlje koje se nalaze u postranzicijskoj fazi. Stopa nataliteta se smanjuje i opada ispod graničnih 14 promila, stope mortaliteta su stabilne, te je prirodni prirast oko nule ili čak negativan. Prema podacima Ujedinjenih naroda, Republika Hrvatska ima jednu od najnižih stop nataliteta na svijetu. Poznato je i također da se najniže stope nataliteta na svijetu bilježe upravo u europskim zemljama. Veoma bitna kategorija prirodnog kretanja stanovništva je i opadanje mortaliteta dojenčadi. Demografski trendovi u Republici Hrvatskoj o prirodnom kretanju stanovništva ali i o promjenama dobne strukture slični su u mnogim zemljama zapadne Europe. Valja upozoriti da se iza slične brojčane razine stopa

nataliteta/fertiliteta i prirodnog prirasta, stopa reprodukcije i udjela staračkog u ukupnom stanovništvu u Republici Hrvatskoj i u mnogim zapadnoeuropskim zemljama, krije različita razina gospodarskog razvoja kao i različiti životni uvjeti. To znači da ekonomske i socio-psihološke odrednice brojčane razine tih stopa u tim zemljama također nisu istovjetne.²⁸

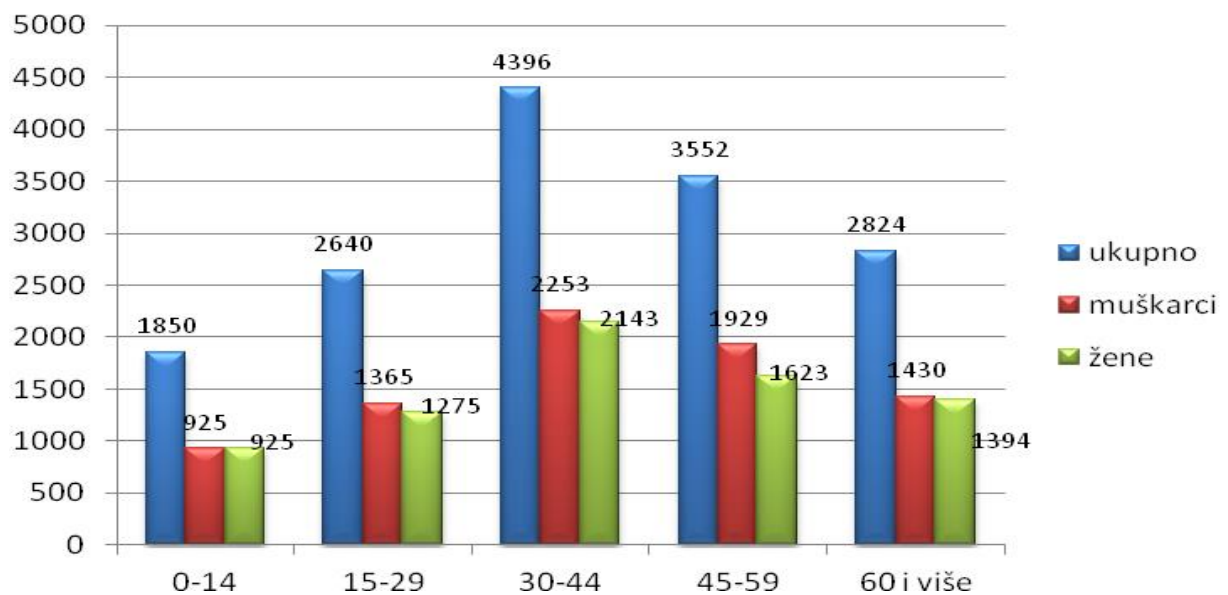
4.3. Migracije

Migracija ili seoba stalni je pratilac, etničke, političke, kulturne i ekonomske evolucije čovječanstva. Svaki značajniji period u razvitku društva obilježavala je migracija određenog tipa sa specifičnim uzrocima i posljedicama. Migracija je jedno od temeljnih svojstava čovjekova nagona za kretanjem, njegove egzistencijalne nužde i refleksi njegove opće znatiželje. Migracija je svojevrsan odraz težnje za svladavanjem životnih prepreka. Migracija se može shvatiti u širem i užem smislu. Prema autoru Oliveira M., migracija je promjena mjesta stalnog stanovanja. Migracija je premještanje iz jedne u drugu prostornu jedinicu. Uži pojam migracije je seoba, prostorna pokretljivost čovjeka. U takvoj seobi postoje posebni oblici pokretljivosti koji se definiraju s obzirom na trajanje (interval), domet (distanca), uzrok (kauzalnost), brojnost (masa) i drugo. Tako se izdvajaju dobro poznate dnevne, tjedne, sezonske, povremene, privremene i konačne migracije - s obzirom na interval, mjesne (lokalne), međumjesne (općinske), međuopćinske (regionalne), zemaljske (unutrašnje), međunarodne (vanjske) i međukontinentalne (svjetske) – s obzirom na distancu (domet), ekonomske (egzistencijalne), socijalno-psihološke, političke, vjersko-etničke i druge – s obzirom na kauzalnost (uzrok). Osim toga, nemoguća je distancija s obzirom na (ne) dobrovoljnost (dobrovoljne ili prisilne), (ne) organiziranost (spontane ili organizirane), i tako dalje. Svaki oblik migracije kao društvene i prostorne pojave ima svoj spektar uzročno-posljedičnoga kompleksa. Pritom treba težiti pronalasku i objašnjenju presudne (glavne) komponente. Bez poznavanja potonjeg nema znanstvenog poznavanja migracije. Unutarnje migracije predstavljaju kretanje stanovništva unutar granica zemlje, dok vanjske migracije upućuju na broj useljenih i iseljenih osoba u zemlju i iz zemlje. Tablica 4. (stranica 19.) prikazuje vanjske migracije Republike Hrvatske od 2004. do 2013. godine. S početka promatranog razdoblja migracijski saldo je pozitivan, odnosno ima veći broj doseljenih stanovnika u zemlju u odnosu na odseljene stanovnike iz zemlje. To je period dobrog gospodarskog napretka RH, obzirom da je tada privatizacija bila u najboljem zamahu i

²⁸ Wertheimer-Baletić, A., *op. cit.*, str. 56.

uzrokovala priljev kapitala u zemlju. Već 2009. godine dolazi do pada broja useljenih stanovnika. Razlog je svjetska gospodarska kriza koja je potresla ekonomiju. Upravo je to prijelomna godina u kojoj do kraja promatranog razdoblja raste broj iseljenog stanovništva. Gospodarske prilike u RH se mijenjaju i postaju sve nepovoljnije. Loše odluke i realizacije tadašnje vlade pogoršale su situaciju. Socijalna i društvena politika nije išla u prilog mladim ljudima koji su počeli sve više odlaziti u inozemstvo. Upravo mlado stanovništvo predstavlja najvrjedniji resurs u RH, što zbog obrazovanog kadra, što zbog činjenice da je to fertilno najsposobnije stanovništvo. To je vidljivo iz slijedećeg grafikona.

Grafikon 7. Vanjska migracija stanovništva u 2013. godini prema spolu i starosti

Izvor: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2014/07-01-02_01_2014.htm, 06.05.2015.

Grafikon prikazuje da najviše osoba iseljava u razdoblju od 30-te do 44-te godine života i to više muškarci u odnosu na žene. Moguće je zaključiti da je to zbog činjenice da se sve više mladih obrazuje, a taj proces traje ponekad i duže od predviđenog perioda od petogodišnjeg studiranja. Nakon završetka studija, mladi ljudi se pokušavaju zaposliti, a obzirom da to zaposlenje ne ide u željenom smjeru, odlučuju se na emigraciju, odnosno iseljavanje u zemlje u kojima će njihov trud i rad biti cijenjen i adekvatno nagrađen. Njihovim odlaskom sve više se raslojava dobna struktura stanovništva. Radno sposobni i fertilno stanovništvo, na kojem bi se trebao temeljiti gospodarski, ekonomski i socijalni razvoj zemlje, odlazi raditi u inozemstvo, što je vrlo loše i nepovoljno zbog činjenice da se ne poduzimaju nikakve mjere za sprječavanje iseljavanja ljudskih resursa.

5. UTJECAJ STARENJA STANOVNIŠTVA NA GOSPODARSKI RAZVOJ

Jedan od osnovnih gospodarskih resursa gospodarstva današnjice čine ljudski resursi. Oni predstavljaju radni fertilni kontingent koji čini osnovu gospodarske snage zemlje. Kroz obrazovanje, educiranje, usavršavanje i usmjeravanje ljudskih potencijala, ekonomija zemlje ima mogućnosti za bolji gospodarski razvoj, veću konkurentnost na tržištu i veću mogućnost postizanja pozitivne vanjskotrgovinske bilance. Velika većina zemalja u razvijenom svijetu shvaća važnost ljudskih resursa, te provode politike i mjere poticanja zadržavanja mladog i obrazovanog stanovništva u zemlji, zbog činjenice da se upravo takve zemlje bore sa demografskim procesom starenja. Posljedica je to osviještenosti, obrazovanosti i boljeg životnog standarda stanovnika razvijenih zemalja. Republika Hrvatska nije visoko-razvijena zemlja, međutim također se bori sa procesom demografskog starenja stanovništva. To ostavlja velike posljedice na ionako vrlo loš gospodarski razvoj. Drugim riječima, za shvaćanje razvoja takvog procesa potrebno je razmotriti temeljne pojmove i aspekte demografskog procesa starenja stanovništva.

Stanovništvo neke zemlje razvija se i mijenja svoja obilježja (strukture) pod direktnim ili indirektnim utjecajem brojnih čimbenika koji se umnogome mogu svesti pod pojam društveno-gospodarskog razvoja. Promjene u razvoju stanovništva, koje nastaju povezano s procesom društveno-gospodarskog razvoja, i same povratno djeluju na taj razvoj, bilo da ga stimuliraju ili usporavaju, ovisno o specifičnim obilježjima pojedine zemlje.²⁹ Sve promjene koje utječu na promjenu strukture demografskog razvoja paralelno djeluju i na razvoj gospodarstva i ekonomije određene zemlje. Stoga demografski okvir zemlje uvelike određuje i gospodarski razvoj. Demografski okvir čine četiri osnovne sastavnice demografskog razvoja, a to su ukupno kretanje stanovništva, odnosno ukupna promjena broja stanovnika, potom prirodno kretanje stanovništva kao što su prirodne promjene - natalitet i mortalitet, zatim mehaničko kretanje stanovništva u smislu emigracija i imigracija, te demografska struktura – obrazovna, ekonomska, biološka, socijalna.³⁰ Sukladno navedenom, Hrvatska je ušla u demografski proces starenja stanovništva.

²⁹ Wertheimer-Baletić, *op. cit.*, str. 3.

³⁰ Živić, D., 2003., Demografske odrednice i posljedice starenja stanovništva Hrvatske, *Revija za socijalnu politiku*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 10 (3-4), str. 241.

Starenje stanovništva podrazumijeva povećanje udjela stanovništva koje ima više od navršenih 60 godina života.³¹ Onoga trenutka kada je taj dio stanovništva veći od 7% u ukupnom broju stanovnika, smatra se da zemlja ima staro stanovništvo. Prema zadnjem popisu stanovništva iz 2011. godine, udio stanovnika starijih od 60 godina iznosio je 24%, dok je udio stanovnika starijih od 65 godina iznosio 17%. Navedeni brojevi predstavljaju vrlo visoke postotke. Tri temeljna uzroka starenja stanovnika su opadanje nataliteta i mortaliteta, migracije i ratovi. Pad nataliteta je najvažnija odrednica demografskog starenja stanovništva Hrvatske. Prema autoru Wertheimer-Baletić, glavni specifični činitelji ubrzanog smanjivanja nataliteta u Hrvatskoj su iseljavanje mladih ljudi, koje s manjim oscilacijama traju već duže od jednog stoljeća. Zatim su to gubici ljudstva u svjetskim ratovima, ponajviše u Drugom svjetskom rata, izravni i posredni, te njihove posljedice na strukturu stanovništva prema starosti i spolu (takozvane krnje generacije u kojima se javlja višak žena u odnosu na muškarce u srednjem dijelu fertilne dobi), model industrijalizacije s naglaskom na tešku industriju i koncentracija industrije u velikim gradskim aglomeracijama, drugim riječima došlo je do prelijevanja stanovništva iz sela prema gradovima, odnosno iz poljoprivrednih područja prema razvijenim gradskim sredinama. Agrarna politika također pripada u te specifične činitelje, obzirom da nije poticala mlado stanovništvo ka ostanku na selu i poljoprivredi, nego je dapače, štoviše poticala njihov odlazak. Konačno, niti populacijska politika nije postojala niti u jednoj od mogućih varijanti, odnosno nisu se pronašle mjere za aktivno povećanje nataliteta, kao ni mjere koje bi odgovorile mlade ljude od iseljavanja u inozemstvo. Mlado stanovništvo do 24 godine predstavlja 16,67% ukupnog broja nezaposlenih osoba. Najviše je onih sa srednjom stručnom spremom, odnosno njih 91%. Ostalih 9% čine osobe sa završenim fakultetom ili sa završenim prvim stupnjem fakulteta. Upravo ovaj dio stanovništva treba imati tendenciju ostanka u zemlji. Hrvatski zavod za zapošljavanje nudi nekoliko mogućnosti zapošljavanja mladih ljudi sa višim obrazovanjem ili bez njega, međutim administrativni dio je dugotrajan i iziskuje poznavanje zakona i propisa.

Obrazovni sustav se ne temelji na poticanju obrazovanja mladih ljudi. Promjenom politike plaćanja obrazovanja, ostvarena je jednaka mogućnost studiranja i budućih studenata slabijeg imovinskog stanja, obzirom da je prva godina fakulteta besplatna. Nastavkom studiranja uz postizanje odličnog uspjeha moguće je nastaviti studiranje na teret državnog proračuna. Ono što je zanimljivije za ovu temu, jest pitanje što nakon fakultetskog obrazovanja? Brojni mladi

³¹ Wertheimer-Baletić, A., *op. cit.*, str. 32.

ljudi završe visoki stupanj obrazovanja, očekujući i bolje zaposlenje. Politika zapošljavanja mladih u Hrvatskoj je nepovoljna. Moguće je zaposliti mladu osobu bez ugovora o radu, uz minimalnu novčanu naknadu, bez obveze zadržavanja tog istog zaposlenika nakon perioda od godine dana. Time se stvorila klima zapošljavanja na rok do godine dana, uz minimalna davanja. Politika nije pronašla način, odnosno nije se pozabavila tom tematikom, pa taj problem ostaje i dalje. Sukladno tome, mladi nezadovoljni politikom zapošljavanja iseljavaju u inozemstvo tražeći bolje uvjete zapošljavanja.

Demografski proces starenja stanovništva ima i nepovoljne posljedice obzirom na rastući broj starog stanovništva. Temeljne posljedice povećanog broja starijeg stanovništva su povećanje javnih izdataka u sustavu zdravstva, socijalne skrbi, mirovinskog sustava i u tržišnoj potrošnji. Osnovni izazov takvih demografskih kretanja je porast broja umirovljenika koji opterećuju mirovinski sustav i smanjuju radni kontingent. Prva izravna posljedica je negativno kretanje tržišta rada. Proces starenja stanovništva uzrokuje i starenje radne snage. Prilikom dugoročnog pada nataliteta, sve je manja vjerojatnost da će broj novih naraštaja biti veći od broja naraštaja koji ulaze u mirovinu. Jedini faktor koji može povećati radni kontingent je ulazak inozemnog stanovništva u zemlju, međutim Hrvatska i u tom segmentu bilježi pad.

Veći broj umirovljenika može se kompenzirati i podizanjem dobne granice za odlazak u mirovinu, međutim postavlja se pitanje do koje granice je to moguće postići. Pitanje je i kvalitete radne snage nakon 65 godine života. Da li je u toj dobi moguće očekivati jednaku radnu kvalitetu od osobe koja je radila primjerice u prosvjeti i od osobe koja je radila kao fizički radnik na gradilištu, od osobe koja je radila u zdravstvenom sustavu i osobe koja je radila na administrativnim poslovima? Osim navedenog, potrebno je i povećati broj zaposlenih žena u ukupnom broju zaposlenih. Postoji određeni niz mjera koje omogućavaju zapošljavanje starijih osoba i žena od strane Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, međutim administrativni dio koji uključuje i aktivnu ulogu poslodavca je vrlo dugotrajan i složen proces koji iziskuje vrijeme i strpljenje. Hrvatski poslodavci, kao prvo, nisu dovoljno upoznati sa svim regulativama i mjerama koje se nude, potom njihovo strpljenje nije veliko obzirom na veliku količinu posla koju obavljaju, kompliciranije administrativne procedure koja se zahtijeva, a i mentaliteta koji još uvijek prevladava prema starijim osobama i ženama. Umrežavanjem sustava, online prijave, smanjenje papirologije i administracije, te bolja edukacija omogućila bi i bolje zapošljavanje upravo tog dijela stanovništva Hrvatske. Prema navedenom, može se lako zaključiti da starije osobe niti ne žele aktivno sudjelovati u svojem

zapošljavanju, jer se najčešće radi o slabo plaćenim poslovima koji nemaju mogućnost napretka ili samoostvarenja radnika.

Povećanje zapošljavanja žena i starijih osoba, rasteretio bi se mirovinski sustav, jer u mnogim zemljama, pa tako i Hrvatskoj, upravo mirovinski sustav predstavlja najveći dio državne potrošnje. Postavlja se pitanje održivosti tog sustava obzirom da je od ukupnog broja stanovnika 4.284.889, radno sposobno 2.763.429 ljudi, što čini oko 64%, a od tog broja je ukupno zaposleno prema podacima Državnog zavoda za statistiku 1.086.421 osoba, od čega 517.124 osoba čine žene. Drugim riječima, kako je moguće da jedva jedna četvrtina stanovništva uzdržava tri četvrtine stanovništva?

Posljedice na zdravstveni sustav ovise o tri temeljna faktora, a to su količina zdravstvenih usluga, intenzitetu zdravstvene skrbi i jediničnom trošku liječenja.³² Drugim riječima, može se zaključiti da produljenjem životnog vijeka ljudi, povećavaju se i zdravstveni troškovi poglavito u posljednjim godinama života, kada ti troškovi mogu biti izrazito veliki. Ova teorija nije nužno i točna. Starenje stanovništva ne znači da su osobe starije životne dobi sklonije obolijevanju, već govori o činjenici da danas sustav zdravstvene zaštite raspolaže sa mnogo više sredstava nego prije. Iako se možda čini nevažnim, ali podatak da sve više žena nakon poroda vrlo brzo odlazi raditi, također povećava zdravstvene troškove, jer za razliku od tradicionalnog pristupa, moderna žena sve manje vremena može posvetiti svojem djetetu i obitelji.

Republika Hrvatska je zajedno sa svjetskim gospodarstvom doživjela duboku ekonomsku krizu. Globalno natjecanje, otežano je zbog pada potražnje i prekomjernog kapaciteta na strani ponude. U dugoročnoj perspektivi, konkurentnost i brz razvoj tvrtki Republike Hrvatske na svjetskom tržištu, poglavito nakon ulaska u Europsku Uniju, postaje ključna odrednica perspektive razvoja Republike Hrvatske. Nakon priključenja Republike Hrvatske Europskoj Uniji, mnoge zakonske i ostale regulative su se promijenile, pa bi valjalo istražiti koje su to regulative koje doprinose razvoju gospodarstva a vezane su uz starenje stanovništva. Visoka stopa rasta bruto domaćeg proizvoda postići će se povećanjem konkurentnosti i fleksibilnosti svih tržišta, osobito tržišta rada, dok usporavanjem rasta BDP-a smanjuje se agregatna potražnja i utječe na zaposlenost. Međutim, globalna financijska kriza 2008. prouzročila je

³² Obadić, A., Smolić, Š., 2008., Ekonomske i socijalne posljedice procesa starenja stanovništva, *Ekonomska istraživanja*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, vol. 21, br. 2, str. 91.

najoštriji gospodarski pad u povijesti Europske Unije. BDP Republike Hrvatske je za isti period smanjen za otprilike 9 postotnih bodova, odnosno sa 2,1% pao je na -7,4%. Od tada bruto domaći proizvod Republike Hrvatske nije dosegao pozitivnu vrijednost.

Od strane Europske Unije objavljen je dokument u kojem potiče zemlje članice na povećanje zakonske granice za odlazak u mirovinu što bi zaključno do 2060. godine trebalo iznositi 72 godine. Unija smatra da će ljudi bez obzira na kasnije umirovljenje duže živjeti i samim time isto uživati u mirovini kao i danas. Ovo im je ujedno i mjera konstantnog gospodarskog razvoja. Gotovo trećina Europljana imati će 2060. godine više od 65 godina prema podacima Eurostata. Stanovništvo Unije trebalo bi nastaviti starjeti. Broj ljudi od 65 i više godina porast će sa 17,4% u sadašnjem trenutku, na 29,5% do 2060. godine, a onih od 80 i više godina s 4,6% na 12% u istom razdoblju. Eurostat starenje stanovništva objašnjava slabim natalitetom i sve većim brojem ljudi koji dožive duboku starost. Uočljivo je u svim državama članicama, no s velikim razlikama među pojedinim zemljama. Najmanje starijih od 65 godina 2060. trebale bi imati Irska 22%, Velika Britanija 24,5%, Belgija i Danska 25%, Luksemburg 26,4% i Francuska 26,6%. Kod stanovnika starijih od 80 godina, najmanje će ih biti u Irskoj 9%, Cipru 9,2%, Velikoj Britaniji 9,3%, a najbrojniji će biti u Španjolskoj 14,2%, Italiji 14,1% i Njemačkoj 13,5%.

Sukladno navedenome i Europska Unija se suočila sa ozbiljnim demografskim problemima, koji utječu na ekonomski i socijalnu situaciju država članica. Glavni problem je nezaposlenost mladih koja se je pogoršala globalnom gospodarskom krizom. Situacija je posljedica složenog međudjelovanja neusklađenosti između vještina potrebnih poslodavcima i vještina koje posjeduju mladi, strukture tržišta koje mogu pogodovati starijim radnicima, obustavi zapošljavanja ili smanjenja zapošljavanja od strane poslodavaca kako bi prebrodili krizu, te raniji utjecaj krize na određene sektore koji zapošljavaju veći broj mladih radnika, kao proizvodnja, građevinarstvo. Temeljna zadaća Unije je potpuni izlazak iz krize i obnova održivog razvoja da bi se poboljšala dobrobit i životni standard stanovništva. Istodobno mora se boriti sa izazovima kao što su veća stopa starosti populacije, imigracije i globalizacija. Sama Unija mora uvjeriti svoje građane da je u stanju da brani njihove interese, dok istodobno osluškuje očekivanja stanovnika drugih država koje žele postati dio Unije.

ZAKLJUČAK

Stanovništvo predstavlja temelj gospodarskog i društvenog razvoja svake pojedine zemlje, pa od tuda proizlazi i vrlo velika važnost demografskih kretanja. Utjecaj stanovništva na gospodarski razvoj neke zemlje može se promatrati s aspekta proizvodnje i potrošnje. Proizvođačka snaga stanovništva određena je prvenstveno brojem i obilježjima radne snage. S druge strane, stanovništvo ima i potrošačku ulogu jer formira unutrašnje tržište, te izravno utječe na obujam i karakteristike potrošnje. Demografska kretanja, stoga uvjetuju i određuju gospodarski razvoj, ali to nije isključivo jednosmjernan proces, jer stupanj gospodarskog razvoja, te gospodarske i društvene prilike određuju i uvjetuju demografska kretanja. Kretanje stanovništva u Republici Hrvatskoj već dulje vrijeme ima negativnu tendenciju. Nepovoljne tendencije u prirodnom kretanju stanovništva, napose u dinamici nataliteta, jedan su od važnijih destabilizacijskih čimbenika demografskog razvoja Hrvatske.

Osim prirodnog kretanja stanovništva, važan pokazatelj kretanja hrvatskog stanovništva je i mehaničko kretanje, koje je kroz povijest bilo obilježeno brojem etapama iseljavanja. Osim depopulacije, demografska kretanja u Hrvatskoj obilježavaju ubrzani proces demografskog starenja i vrlo visok stupanj ostarjelosti ukupnog stanovništva. To je s demografske perspektive nepovoljan proces. Sam proces demografskog starenja je nepovoljan i iz razloga što starenjem stari i ukupni radni kontingent i stanovništvo u fertilnoj dobi. Proces demografskog starenja je česta pojava u mnogim europskim razvijenim zemljama, tako da niti Hrvatska nije izuzetak. Jedina je razlika u tome što je većina europskih zemalja na višoj stepenici gospodarskog razvoja nego Hrvatska, što Hrvatsku stavlja u nepovoljan položaj.

Odnos između demografskih kretanja i ekonomskog razvoja neke zemlje karakterizira kompleksna uzročno posljedična veza. Utjecaj demografskih promjena na ekonomski razvoj može se mjeriti čitavim nizom varijabli. Negativna demografska kretanja negativno se odražavaju i na gospodarska kretanja. U tom slučaju ključnu ulogu ima populacijska politika koja mora biti sastavni dio ekonomske politike svake zemlje. Migracijskim politikama isto tako treba prikloniti pažnju jer one imaju vrlo važnu ulogu u kretanju stanovništva. U Hrvatskoj su te politike nepovoljne, što se i pokazalo kroz brojne primjere. Hrvatsku prati proces pada nataliteta, deagrarizacije, depopulacije i deurbanizacije, te imigracije. Natalitetna politika nije na razini koja bi omogućila stvaranje novih naraštaja, niti se pokušava usvojiti bilo koji oblik populacijske politike koji bi potaknuo povećanje nataliteta. Odlazak mladih

ljudi sa sela u gradove i napuštanje poljoprivrede kao djelatnosti, problem je već duži niz godina, s kojim se država bori. Nedostaje inovativnosti, odvažnosti i znanja na ovom području. Upravo to imaju mladi ljudi koji sve više odlaze u gradove. Time se stvaraju razvojni centri, od nekoliko najrazvijenijih gradova koji nose ukupni razvoj zemlje. S obzirom da veliki broj stanovnika nije zaposlen, a dobar dio njih čine i mladi ljudi, ne čudi činjenica njihova nezadovoljstva i iseljavanja u inozemstvo. Iseljavanjem traže bolje uvjete zaposlenja i životnog standarda. Bolje vrednovanje obrazovanosti, znanja, vještina i kompetencija koje su stekli kroz obrazovanje. Hrvatska mora još mnogo resursa uložiti i reformi napraviti kako bi dostigla bolji prirodni prirast, smanjiti iseljavanje mladih ljudi i rasteretili mirovinski sustav zbog velikog broja korisnika.

Dosadašnje mjere pokazale su se kao neuspješne, stoga je potrebno kvalitetno isplanirati i upravljati oskudnim resursima kako bi se postigli optimalni rezultati. Činjenica i dalje ostaje da je stanovništvo nositelj gospodarskog razvoja, jer stanovništvo je tema o kojoj se stalno raspravlja i kod koje iz dana u dan dolazi do novih spoznaja i otkrića od strane mnogih stručnjaka. Poznavanjem svih navedenih činjenica i teza postavlja se samo pitanje održivosti sadašnjeg sustava u Hrvatskoj.

POPIS LITERATURE

KNJIGE

- 1) Filipović, M., *Demografija*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
- 2) Nejašmić, I., *Demografija stanovništva u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- 3) Pavletić, V., *Hrvatska demografska i demo strateška drama*, Masmedia, Zagreb, 2002.
- 4) Thirlwall, A., P., *Growth and Development*, Palgrave MacMillan, London, 2006.
- 5) Wertheimer-Baletić, A., *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb, 1999.

ČLANCI

- 1) Glamuzina, M., Glamuzina, N., Stanovništvo južne Hrvatske, *Geoadria*, 1996., vol. 1
- 2) Obadić, A., Smolić, Š., Ekonomske i socijalne posljedice procesa starenja stanovništva, *Ekonomski istraživanja*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 2008., vol. 21, br. 2
- 3) Vrček, V., Siromaštvo i nejednakost, *Glas Koncila*, 45 (1742), Zagreb, 2007.
- 4) Živić, D., Demografske odrednice i posljedice starenja stanovništva Hrvatske, *Revija za socijalnu politiku*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2003., 10 (3-4)

INTERNET

- 1) Vušković, B., *Nas i euroljana čak 100 milijuna manje do 2050.*, Slobodna Dalmacija, Split, www.Slobodnadalmacija.hr, (03.05.2015.)
- 2) World population, www.worldometers.info, (28.04.2015.)
- 3) Statistika stanovništva, Academia, www.academia.edu, (08.05.2015.)

POPIS TABLICA I GRAFIKONA

Grafikon 1. Dobna i spolna piramida stanovništva Republike Hrvatske prema popisu stanovništva 2011.	8
Grafikon 2. Spolna struktura svjetskog stanovništva od 2010. do 2015. godine.....	13
Grafikon 3. Prikaz dobne strukture stanovništva 2015. godine.....	14
Grafikon 4. Prikaz strukture bruto domaćeg proizvoda Republike Hrvatske, 2012. godina	17
Grafikon 5. Prirodno kretanje stanovništva od 1992. do 2012. godine	32
Grafikon 6. Grafički prikaz dobne i spolne strukture stanovništva Republike Hrvatske u 2012. godini	33
Grafikon 7. Vanjska migracija stanovništva u 2013. godini prema spolu i starosti	39
Tablica 1. Broj stanovnika po županijama prema popisu stanovništva iz 2011. godine	9
Tablica 2. Broj stanovništva u obrazovnom sustavu prema ISCED-u (razine 1-6) od 2007. do 2012. godine, u tisućama	14
Tablica 3. Prirodno kretanje stanovništva od 2004. do 2013. godine.....	19
Tablica 4. Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske od 2004. do 2013. godine.....	19
Tablica 5. Svjetsko stanovništvo od 1650. do 2025. godine, u milijunima	23
Tablica 6. Natalitet, mortalitet, prirodno kretanje te opća stopa fertiliteta od 1991. do 2012. godine	30
Tablica 7. Indikatori fertiliteta od 2003. do 2012. godine za EU 28 i odabrane zemlje	31
Tablica 8. Broj umrlih u razdoblju od 2005. do 2012. godine za EU 28 i odabrane zemlje	36
Tablica 9. Broj umrle djece u razdoblju od 2005. do 2012. godine za EU 28 i odabrane zemlje	37

SAŽETAK

Stanovništvo svijeta se neprestano mijenja. Njegova struktura se također mijenja. Sve boljim razvojem zdravstvenih usluga, tehnologija i informatizacije ostvaruju se uvjeti za sve duži životni vijek čovjeka. Time se produljuje i njegov doprinos zajednici. Upravo je čovjek najvrjednija komponenta razvoja kako društvenog tako i ekonomskog. Stanovništvo ima ogroman utjecaj na gospodarski i ekonomski razvoj. Razina obrazovanja, starost, znanja, vještine i kompetencije predstavljaju osnovu za ostvarivanjem gospodarskih i ekonomskih postignuća koja čine neku zemlju konkurentnom. Međutim, trend starenja stanovništva sve više i više zahvaća razvijene zemlje svijeta. Dobna struktura stanovništva se mijenja i sve više poprima negativne trendove. Starenje stanovništva ima negativne posljedice na gospodarski i ekonomski razvoj zemlje. Ne mogućnost stvaranja vrijednosti, smanjenje radnog kontingenta, opterećenje javnog sektora, konačno i smanjenje broja stanovnika samo su neke od posljedica starenja stanovništva. Republika Hrvatska zadnjih desetak godina ima negativan trend rasta stanovništva. Donesene su i provedene brojne reforme, mjere i politike poticanja nataliteta kako bi se poboljšalo trenutno stanje, no bez prevelikog uspjeha. Potrebno je još neko vrijeme prilagodbe i reformi proaktivnih natalitetnih politika kako bi rezultati mogli biti vidljivi. Do tada strateški cilj Republike Hrvatske trebao bi biti povećanje populacije i pomlađivanje stanovništva koje može osnažiti i pozitivno djelovati na gospodarski razvoj zemlje.

Ključne riječi: stanovništvo, starenje stanovništva, gospodarski razvoj, natalitet, mortalitet

SUMMARY

World's population and its structure are constantly changing. Development of health services, technologies and computerization has prolonged human life and its contribution to the society. Human is the most valuable resource of economy, and it has enormous impact on economic development. Level of education, age, knowledge, skills and competencies are the base for economic competitiveness. However, the trend of aging is stronger than ever. Developed countries are faced with aging problem the most because aging have negative effects on economy development. Unable to create values, reducing the working population, pressure on public sector and finally the reduction of the population are some of the consequences of population aging. The Republic of Croatia in the last ten years has negative trend of population growth. It has adopted and implemented a number of reforms, measures and policies to encourage the birth rate in order to improve the current state, but without much success. It will take some time for adapting and reforming proactive fertility policies to make the positive results. Until then, the strategic goal of the Republic of Croatia should be

increasing and rejuvenating the population that can empower a positive impact on economic development of the country.

Keywords: population, population aging, economic development, fertility, mortality